РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 30 КОР. ЧЕСЬК., 200 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

РІК III. **БЕРЕЗЕНЬ 1935 РОКУ** **ЧИСЛО 3 (27).**

Значення Шевченка в історії української літературної мови.

В історії української літературної мови Шевченко має величезне епохальне значення, бо це він — перший правдивий творець її. Для створення української літературної мови багато зробили й попередники Шевченкові, особливо Котляревський та Квітка-Основ'яненко, — вони поклали міцні підвалини для майбутнього творця літературної мови, але самі такої не створили. Не створили, бо не мали ще всього, що конечно потрібне було для правдивого основоположника кожної літературної мови. І Котляревський, і Квітка ще надто міцно зв'язані були зо стародавніми традиціями української мови, ще занадто підпадали російському впливові, та й значення наро́дньої стихії для літературної мови вони глибоко не розуміли, не знали самого процесу повстання нової мови, а тому й не стали творцями нашої літературної мови.

Шевченко ж, навпаки, мав усе, що потрібне для основоположника нової літературної мови: 1. Був селянином із походження, цебто знав українську мову органічно, а не зо штучної науки. 2. Свого глибокого знання наро́дньої мови не закаламутив він чужою школою, тому рідна мова була йому справді безперестанку рідною на ціле його життя. 3. Власними силами Шевченко таки здобув собі вищу освіту, а це дало йому змогу глибоко зрозуміти різницю поміж мовами наро́дньою та літературною й не ставити наро́дньої мови вище, як треба. 4. Шевченко походив із центральної української землі, з південної Київщини, а мова цієї країни територіяльно найбільше надається на всеукраїнську літературну. 5. Шевченко був правдивий український патріот-націоналіст, був глибоко переконаний про потребу самостійного державного існування України, а це підказувало йому думку про необхідність створити в с е у к р а ї н с ь к у літературну мову. 6. Нарешті, — Шевченко мав величезний творчий поетичний талант, такий же мовний такт і чуття, так необхідні для творця літературної мови.

Шевченко народився 25 лютого 1814 р. в селі Моринцях на Київщині, Звиногородського повіту (тепер — Шевченківщина). Коли Шевченко мав півтора року, батьки його перенеслися до сусіднього села Кири́лівки (по-народньому: Кере́лівка), де й пробув Шевченко всі свої дитячі літа. Кирилівка лежить на 12-15 верстов на північ від міста Звиногородки, — тиха, спокійна закутина, далека від бурхливого життя. Звиногородщина, — Шевченкова батьківщина — це центр української етнографічної території, а мова її сильно надається на основу всеукраїнської літературної мо-

ви. Мова Звинигородщини — це західня частина східньоукраїнських говорів, положена недалеко від говірок західніх і північних. Це центр, де переломлюються й єднаються в одну мову наші говори східні, західні й північні. Ось через це Шевченкова мова східня в основі своїй, але не чужа й українцеві з заходу, бо лучить у собі також елементи й західні та північні. Це центральне положення Шевченкової батьківщини сильно спричинилося до того, що Шевченкова мова стала мовою всеукраїнською літературною.

Шевченко мав великий мовний такт і глибоке мовне чуття, а до того він перший із усіх наших письменників зрозумів потребу створити літературну українську мову, і в цім власне його історична сила. Мова Звинигородщини — найчистіша українська мова, коли рівняти її до норм сьогоднішньої літературної мови. Але Шевченко мав сильне мовне чуття, і через те не фетишизував народньої мови, знав її правдиву ціну й міру в мові літературній. Ось через це в Шевченковій мові так мало провінціялізмів, так мало простонародньої вульгарности[1] в порівнянні, скажемо, з мовою Котляревського або Квітки. Для східнього українця в Шевченкових творах майже нічого нема незрозумілого; читаючи Шевченка, б'є нам у вічі постійне прагнення поета уникати незрозумілі слова, оминати ті вузькі провінціялізми, що завжди тільки засмічують мову письменника. І справді, з погляду сучасної літературної мови Шевченкова мова має зовсім мало провінціялізмів, бо майже вся вона увійшла до нашої літературної мови, — факт, незнаний для мови інших письменників; скажемо, мова Котляревського чи Квітки має дуже багато такого, чого сучасна літературна мова не прийняла й не знає.

Хоч Шевченко не фетишизував народньої мови, знав правдиву ціну її в мові літературній, а все ж таки його мова — глибоко народня: народня в нього фонетика, морфологія й складня. Мова Шевченкова довгим і міцним корінням органічно зв'язана з мовою народньою, і в цім її непереможна сила. Мало того, — стилістика Шевченкова так само народня, образи й поетичні звороти у нього живі народні, прості, він пильнує навіть думати по-народньому, а це робить його мову щиро народньою, „простою“, легко доступною для розуміння широких мас. Бо Шевченко ціле життя мав народній спосіб думати, не був ще заражений сучасним туманом ненароднього думання інтелігентського. А через це простота Шевченкової мови часто така велика й природна, що стає простотою геніяльною.

Шевченко глибоко знав народню мову, добре знав народню творчість, народні пісні, казки, приказки, що рясно бачимо по його творах. Глибоко знав українські думи й без труду так помистецькому їх наслідував, що ці його твори — перлини нашої мови (пор. думу в „Сліпому“), разом із його піснями. Шевченко в своїх творах щільно й міцно зв'язаний із своїм народом не тільки мовою, але й думкою, душею, цілою своєю істотою, — і в цім невмируща сила й Шевченкової мови, й Шевченкового стилю. Такий письменник із такою мовою не міг не стати реальним творцем української літературної мови. Так за старих часів у IX-м столітті Солунські брати Костянтин та Методій стали творцями всеслов'янської літературної мови, а за нових те саме зробив Пушкин для мови російської.

Шевченкову мову можна належно оцінити тільки порівнявши її з тим, що було до Шевченка, при ньому й по ньому. До Шевченка в мові наших письменників панували ще завмерлі й незрозумілі архаїзми, а в живій їхній мові забагато було вульгаризмів та провінціялізмів. Усього цього Шевченко свідомо позбувся, пильнуючи, щоб мова його творів була загально зрозуміла. І це йому вельми вдалося, і мова його стала в цілості своїй міцним вугольним каменем нашої літературної мови. Навіть такі майстрі художнього українського слова, як Марко Вовчок, або навіть П. Куліш, не дорівнялися Шевченкові.

[1] За міру „доброї“ мови я беру тільки сучасну українську літературну мову, і тільки до неї рівняю.

Майбутність була за мовою Шевченка, — наша сучасна літературна мова, що вже сильно відірвалася від говіркового характеру й стала мовою надговірковою, всеукраїнською, прийняла Шевченкову мову за свою непохитну основу, і вже на ній розбудовується далі, головно на говорах київських, почасти полтавських.

І власне тепер, коли в Галичині, на Буковині й Закарпатті, в Америці й Канаді на наших очах стихійно твориться всеукраїнська літературна мова, стає ясним величезне значення Шевченка, як основоположника цієї мови. А це кладе на нас обов'язок дослідити Шевченкову мову якнайглибше й знати її якнайкраще[1].

Іван Огієнко.

Наша твердиня.

Поема.

2. Пророк.

Він пас ягня́та за село́м,
Такий сумний, такий ще юний...
В душі палкій бреніли стру́ни, —
Нікú́м не співаний псало́м.

Яріли о́бшири ланів,
Обро́блених людьми́-раба́ми...
Диви́вся скорбними оча́ми...
Пита́в: „Хто збу́дить людський гнів?..

Де го́лос той, як Бо́жий грім,
Що потрясе́ серця́ ці кво́лі,
Надхне́ рабів жада́нням во́лі
І ду́хом го́рдим і міцни́м?"

І чу́є го́лос: „Встань, іди́,
Става́й ти сам за всіх до бо́ю!
Не гнись, — усю́ди Я з тобо́ю,
Проро́че віщий, молодий!.."

— А збро́я ж де? — пита́є він.
І зно́ву го́лос Бо́га-Сло́ва:
„А збро́я та — то рідна мо́ва,
Гучна́, проре́чиста, як дзвін.

В запе́клі ду́ші нею бий,
Зміцня́й серця́ в огне́вім га́рті,
Поста́в її на грізній ва́рті,
Як меч двосі́чний і страшни́й!"

Він пас ягня́та за село́м,
Та ки́нув по́сох свій него́жий...
І заспіва́в, обра́нець Бо́жий,
Наро́ду ви́звольний псало́м.

С. Черкасе́нко.

Артизм творів Степана Руданського.

(Продовження).

5. Перегляд поетичних жанрів.

Після коротенького загального погляду на проблему заголовків у творчості Руданського переходжу до аналізу деяких інших мистецьких засобів цього автора. Насамперед мушу для загальної орієнтації подати перегляд тих поетичних жанрів, що складають творчість Руданського, та подати коротку їх характеристику.

Руданський належить до письменників, що всі свої твори пишуть віршем. Його оригінальні поезії можна поділити, щодо літературних родів, на такі групи:

1. Лірика, — творить приблизно 10% оригінальної творчости Руданського. Це 36 поезій в розмірах 8-80 рядків, переважає серед них лірика особиста, любовна й суспільно-національна. Всі поезії видержані в чисто ліричнім, чуттєвім тоні, з дуже незначною примішкою епічного елементу.

2. Епіка, — творить приблизно 30% оригінальної творчости. Це слов'янофільська поема „Цар Соловей", 6 історичних поем та циклічна поема „Байки світовії в співах". Видержані всі у переважно епічному тоні.

[1] Стаття ця — це вступ до великої монографії автора: Шевченкова мова.

3. Дрібна епіка, — творить приблизно 35% оригінальної творчости. Це знані приказки, або, як їх автор рідше називав, байки, то зн. звіршовані анекдоти з життя різних суспільних верств та національностей України, а в малій частині також із життя звірів. Всього 209 поезій, більшістю коротких, 12-16 рядків. Епічний елемент проявляється в них тільки частинно. У більшості випадків ужито в них живого діялогу, часом майже цілком драматизованого, як напр. у приказках: „Три питання“, „Невинний Мошко“, „Вовки“, „Мошко й Сура“ і б. ін.

4. Лірично - епічно - драматичний жанр балад творить приблизно 20% оригінальної творчости. Це 12 балад на народньопісенні, історичні та чужолітературні теми. Балади Руданського типові епічні балади, т. зн. у них епізм усе стоїть на першому місці. Ані одна з них не виказує інверсійної конструкції, хоч інверсія — типова ознака балад ліричних та драматичних. Але нахил Руданського до епізму не вилився в його баладах у таких безоглядних формах, що позбавлювали б ці твори їхньої головної прикмети: змішання формальних елементів та робили б із них прості епічні віршовані оповідання. Навпаки, в цих баладах бачимо також сильно виявлений ліричний елемент, що виливається головно в формі рефлексій дієвих осіб, ба — навіть у сентиментально - ліричних голосах самого автора. Також драматичний елемент заступлений у баладах Руданського досить сильно. У формуванні сюжетів бачимо в нього бажання розділити цілу фабулу на кілька окремих образків, що відповідають драматичній експозиції та поодиноким актам драми. Типова в тому значенні балада „Тополя“. Сліди драматичної конструкції бачимо і в інших баладах Руданського, напр. у „Віщім Олегу“, „Вечерницях“, „Купцях“, — однак, як вже згадано, ніде автор не вжив інверсії, що тільки через неї конструкція балади стає вповні драматична.

5. Драмі присвячено тільки 5% із цілої оригінальної творчости поета. Це примітивно задумане лібрето для народньопісенної опери п. з. „Чумак“. Хоч за зовнішньою формою драматичний, не виказує цей твір ніяких слідів дійсної драматичної структури, та ясно свідчить про те, що Руданський драматичного таланту не мав.

Із кількостевого відношення виходить, що Руданський був талант переважно епічний, бо 65% його оригінальної творчости належить чистій епіці, а 20% мішаному жанрові з перевагою епічного елементу. Але коли взяти під увагу високу якість лірики Руданського, то з другого боку не можна йому відмовити теж таланту ліричного. Отже Руданського треба означити як мистця, що в нього найменшу ролю грає момент волюнтарний, драматичний, тоді як два інші, т. зв. почування й зображення, доходять у нього до повного розвитку.

Про особливий нахил Руданського до епіки свідчить також вибір творів, що він переклав на українську мову. Його перекладна діяльність була досить велика. Переклади займають у нього несповна 50% цілої його літературної спадщини взагалі. Перекладав він виключно епічні твори світової літератури, такі, як „Іліяда“, „Енеїда“, „Слово о полку Ігоря“, „Війна жаб з мишами“, Краледворський і Зеленогорський рукописи, частинно „Демон“ Лермонтова й ін.

6. Поетична мова.

Переглянувши поетичні жанри Руданського та визначивши мистецький тип поета, перейдімо до розгляду технічних мистецьких засобів, що ними він послугувався. Присвятимо тут свою увагу цій „внутрішній мовній формі“ (innere Redeform) в розумінні тен Брінка, що її цей учений визначує ось як: „Внутрішня мовна форма — це ті засоби, що ними старається поет або письменник спонукати свою публіку відтворювати в собі саме цей погляд на річ, що був при творенні у нього“. Деякі з цих засобів оминемо зовсім, деякі зачепимо тільки мимохідь, щоб докладніш спинитися головно над важними справами ритмічної й строфової будови поезій Руданського.

Щодо мови творів Руданського, то зазначую тут тільки, що прирівнявши її до звичайних шкільних стилістичних вимог, треба ствердити, що головні про-

гріхи проти чистоти стилю у нього характеру філологічного, а саме — це морфологічні неправильності, злучені тісно з варваризмами, а саме — з русизмами й полонізмами у лексиці й складні. Їх бачимо головно в перших його баладах і ліричних поезіях, напр. орудний одн.: Оленой молодой, кличний: милая Ганнуся, родовий: котораго, далі вирази: вітерок, лишилася краси й багато інших. Що далі, таких разячих прогріхів проти української мови в Руданського меншає. За те на ціле життя залишаються в його мові дуже виразні характеристичні риси рідного йому подільського говору як у фонетиці, так і в лексиці та морфології. Менш додатним явищем був нахил Руданського українізувати чужіймення та чужі слова взагалі. Надто сильно відчувається ця маніра в його перекладі „Іліяди“, де, крім райхлінівської транскрипції грецьких імен, вражають, як це вже завважив Зеров, мало звичайна українізація грецьких суфіксів, наприкл.: Атрієнко, Палієнко та переклади власних імен, як: Співа (Муза), Невид (Ад) і т. ін. Те саме можна сказати про переклад частини „Енеїди“, де напр. Amor зветься Кохання і т. ін. До зовсім негативних вислідів, як ми це бачимо, довів Руданський цей нахил у перекладі Краледворського й Зеленогорського рукописів. Зате властивим до пародійного стилю поеми вважаю дотепне зукраїнщення всіх власних імен у „Війні жаб з мишами“.

Треба ще згадати, що в приказках Руданського часто стрічаємо комбінації речень українських і польських або російських, щоб підкреслити національні різниці діючих осіб.

Загалом про Руданського треба сказати, що він належить до українських поетів із гарною, багатою, хоч і сильно забарвленою діялектично та не вільною від нахилу кувати новотвори, поетичною мовою.

Львів. Др. М. Гнатишак.

Методи вивчення складні.

Вступ.

Творцями складні, як науки, були стародавні греки; система складні Аполлонія Дискола з II ст. по Христі незмінною перейшла до римлян, а від них поширилась по всій Европі й панувала тут, мало перероблена, цілі середні віки. Середньовікові вчені залюбки й немало займалися складнею, але суттєвого додали до неї небагато. В складні запанували зашкарублі шаблони, оперті на давньогрецьку науку, запанував остаточно логічний погляд на істоту складневих явищ. Сам матеріял, що на нім будовано складню, вперто позоставався той самий: непохитно панував погляд, ніби тільки класичні мови — грецька й латинська — заслуговують наукової уваги й досліду; живі ж мови — то зіпсуті відгомони мов стародавніх, уваги вчених не заслуговують, чому їх не досліджувано.

І тільки реформація XVI ст., що глибоко потрясла ціле духове життя Европи, скерувала вивчення мови на нові шляхи. Реформація високо піднесла довгими віками занедбані живі мови, міцно й сміло виступила проти панування латини в церкві й літературі, й живу мову зробила мовою літературною. Це був величезний здобуток мовознавства, бо це відразу дало новий надзвичайної ціни матеріял для вивчення граматики взагалі, а складні зокрема, втягнувши до неї й живі народні мови; на жаль тільки, до вивчення живих народніх говорів тоді ще не дійшло, — потрібно було ще більше трьох віків, щоб аж тільки з 1876-го р. наука додумалась досліджувати живі говори. Цьому ж процесові сильно допоміг і німецький філософ Ляйбніц (1646-1716), що сміло відкидав середньовікові погляди, навчаючи про рівність усіх мов і вимагаючи досліджувати й живі мови. Цим закінчується середньовічна нерушка доба в вивченні нашої науки, й починається доба шукання нових доріг.

XVIII-й вік зовсім мало приніс для вивчення складні, бо ще панували старі погляди, досліджувались головно таки мови класичні. Але нові ідеї помалу ширилися все більше та більше, поволі збільшувався й матеріял для науки, —

живі мови; особливо корисним було „відкриття“ нової, доти в Европі незнаної стародавньої мови — мови санскритської, бо всі взялися її досліджувати й рівняти з мовами знаними. Це все й підготовило той буйний і зовсім новий розріст вивчення мовознавства, що розпочинається з початком XIX-го століття, саме в добу національного відродження народів.

Розуміння „наука“ складається з трьох головних частин: матеріял для досліду, метода опрацювання матеріялу й висновки, як конечна ціль цілої праці. Я вже показав, як поволі поширювався матеріял для вивчення складні; старі методи були не в силі дослідити нового матеріялу, — треба було шукати нових.

Науковість кожної праці найперше залежить від методи її. Метода — душа праці: добрі висновки (а вони — ціль кожної праці) дає тільки чисто наукова метода, а тому найважніша річ наукової праці — метода її. Метода наукової праці — це наш спосіб досліджувати певні факти, що допроваджує нас до наукових висновків, це та довга дорога, часом дуже кострубата, що веде дослідника від задуму до висновків.

В науці метода праці грає найпершу ролю; стан науки — то стан метод наукової праці, а поступ науки — то поступ метод її. Працюючи, повинно триматися найкращих і найкорисніших наукових метод, що панують у сучасній добі. Але кожний науковий робітник мусить добре знати й старші методи, вже перестарілі, тепер не вживані, щоб несамохіть не повторювати тих помилок, що давніш затримували розвиток нашої науки.

Методи наукової праці невпинно змінюються щораз на ліпші, на докладніші, що простіш і вірніш ведуть нас до правди, як мети кожної науки. Зміна метод — то життя й поступ науки. Сучасні методи досліду мови взагалі, складні зокрема тепер такі вже досконалі, що дають нам легкі й вірні способи досліджувати не тільки сучасний стан нашої мови, але й стан її минулий та давноминулий, а також пророкуюче дивитись далеко вперед, цебто досліджувати мову, як живу цілість, органічно зв'язану з людиною, з цілим її психічним життям.

Ціле мовознавство в першій половині XIX-го віку слідкома йшло за мовознавством німецьким, бо найліпші методи наукової праці повставали тільки в Німеччині, а з неї ширилися по всьому світі й скрізь легко приймалися. Перед у мовознавстві авторитетно вели й ведуть німці: вони дали либонь найбільше число геніяльних дослідників, що поставили нашу науку на найвищий науковий щабель, вони ж перші прийшли в мовознавстві до найцінніших висновків. Взагалі, Німеччина заслужено стала за світовий центр мовознавства, як науки, до якого прислуховувалися всі інші народи. І тільки з другої половини XIX-го віку до мовознавчої праці поволі пристають і інші народи, вносячи до неї й свою частку, часто оригінальну й цінну.

Загальними зусиллями всіх культурних народів створено тепер мовознавство, як науку високого ступеня з найдосконалішими методами. Власне кажучи, методи наукової праці в мовознавстві мало що різняться від метод інших наук, — природничих, соціологічних, історичних і т. п., бо всі вони однаково пильно й завзято шукають найкращих доріг до наукової правди, як мети цілої науки.

Я опишу тут найважніші методи наукової праці в мовознавстві, щоб показати, як розвивалася наука складні і як повинно її досліджувати. Звичайно, опис мій коротесенький, але все ж таки він дуже потрібний кожному, хто хоче р о з у м і т и мовознавство як науку, а не повторювати безкритично буденні шаблони, що панують найбільше у нашій школі. Замість „метода“ часом кажу „школа“, „керунок“, „напрям“, що послуговуються цією методою.

Скріз я звертаю велику увагу на літературу й подаю все найголовніше. Роблю це для того, щоб уже тим заохотити наших дослідників до праці коло складні української мови, даючи їм міцну зброю до рук і найвірнішого провідника в праці.

Література. Про методи вивчення складні подаю тут ширшу літературу, додаючи до неї й літературу загального характеру.

1. Праці загального характеру про всі методи: А. Александровъ: Языковѣдѣніе и славяновѣдѣніе, ихъ методъ и задача, вступний виклад, „Учен. Зап. Казан. Унив." 1889 р. ст. 19-41, і окремо ст. 1-25. И. Бодуэнъ-де-Куртенэ: Языкознаніе. „Энцикл. Слов." Брокгауза 1904 р. півт. 81 сг. 517-527. Е. Будде: Объ источникахъ для исторіи русскаго языка и о методахъ изученія ихъ, „Учен. Зап. Казан. Унив." 1893 р. ст. 83-112, вступний виклад. Н. Н. Дурново: Методы изученія языка, „Записки по исторіи звуковъ русскаго языка", Харків, 1914 р. ст. 14-23. С. М. Кульбакинъ: Историческое развитіе и современное состояніе словянскаго языкознанія, „ЖМНПр" 1906 р. кн. 5 ст. 44-63. А. М. Лукьяненко: Основные методы и направленія въ области славянскаго языкознанія въ связи съ историческимъ ходомъ развитія науки языкознанія вообще, индоевропейскаго въ частности, „Университ. Извѣст.", Київ, 1909 р. і окремо ст. 1-35. Morris: On Principles and Methods in Latin Synthax, New York and London, 1912. В. К. Поржезинскій: Къ исторіи русской грамматики и грамматической терминологіи, „Сборникъ статей въ честь В. О. Ключевскаго", Москва, 1909 р. ст. 556-562. F. Schürr: Sprachwissenschaft und Zeitgeist, вид. 2, Marburg, 1925. Його ж: Das Wesen der Sprache und der Sinn der Sprachwissenschaft, „Deutsche Vierteljahrsschrift"... 1923, I 469-490. A. Nehring: Wege und Ziele in der Sprachwissenschaft der Gegenwart, „Neue Jahrbücher" 1924 р. т. XXVII ч. 53 ст. 86-111. V. Mathesius: Funkčni linguistyka, „Sborník přednášek" I слав. з'їзду, Прага, 1929 р., 118-130. Його ж: New Currents and Tendencies in Linguistic Research, „Mnema", Прага 1926, 188-203. Alb Sechehaye: L'école genevoise de linguistique générale, »Indogermanische Forschungen« 1927 р т. XLIV ст. 217-244, зміст цього подав B. Trnka в „Časopis pro Mod. Fil." 1927 р. т. XIII 199-204. G. Ipsen: Bezinnung der Sprachwissenschaft, „Indogerm. Jahrbuch" 1927 р. т. XI ст. 1-32. H. Güntert: Zum heutigen Stand der Sprachforschung, „Wörter und Sachen" 1929. XII. 386-397. Hermann E.: Der heutige Stand der Sprachwissenschaft, „Zeitschrift für Deutschkunde" 1931 р. 145-154. А. Чудиновъ: Очерки изъ исторіи языкознанія. Развитіе грамматическихъ теорій въ средніе вѣка, Вороніж, 1871 р. ст. 73, з „Филолог. Зап." 1870 р.

2. Праці загального характеру про мову, методи й історію мовознавства: Bally Ch.: Le language et la vie, Женева, 1913, 2 вид. 1926. В. А. Богородицкій: Общій курсъ русской грамматики, Казань, 1904 р., 2 вид. 1907 р., 4 вид. 1913 р., рец. Е. Будде в „Извѣстія" т X кн. 1 ст. 415-441; його ж: Очерки по языковѣдѣнію и русскому языку, пособіе при изученіи науки о языкѣ, Казань. 1901, вид. 2-е 1909 р., рец. Бодуена в „ЖМНПр" 1903 р. кн. 4 ст. 279-334, кн. 5 ст. 1-37: Лингвистическія замѣтки и афоризмы; його ж: Лекції по общему языковѣдѣнію, Казань, 1915 р. вид. 2. И. Бодуэнъ-де-Куртенэ: Нѣкоторыя замѣчанія о языковѣдѣніи и языкѣ, „ЖМНПр" 1871 р. ч. 43, лютий; його ж: Языкъ и языки, „Энц. Словарь" Брокгауза 1904 р. півт. 81 сг 529-548, на ст. 544-548 багата література; його ж: Językoznawstwo czyli lingwistyka w wieku XIX-ym, „Szkice językoznawcze", Warszawa, 1904, I 1-23; його ж: Zarys historji językoznawstwa czyli lingwistyki, »Dzieje Myśli«, Warszawa, 1909 р. ст. 85-302, багата література, рец. K. Nitscha в „Por. Jęz." 1910 р. т. X ст. 51-54; його ж: Введеніе въ языковѣдѣніе, Спб. 1908-1909, 186 ст., літогр. вид., 5 вид. 1917 р. Бузук П. А.: Основные вопросы языкознанія, Москва, 1924 р., те саме: Асноўныя пытаньні мовознавства, 1926. С. К. Буличъ: Что такое языкознаніе, „Вѣстникъ и Библіотека самообразованія" 1903 р. ч. 7 ст. 313-324. W. D. Whitney: The Life and Growth of Language, New York, 1875. р., нім. переклад 1876 р. А. Лескина: Leben und Wachstum der Sprache, переклад польський 1883 р.: Życie i wzrost języka, французький: La vie du language, 1880, рос. переклад у „Фил. Зап." 1885-1886, незакінчений. G. von der Gabelentz: Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse. Leipzig, 1891, 2 вид. 1901 р. A. Gawroński: O istocie i rozwoju języka, »Szkice językoznawcze", Краків, 1928. B. Delbrück: Einleitung in des Sprachstudium, Leipzig, 2 видання. 1884 р., 3 вид. 1893 р., 4 вид. 1904, 5 вид. 1909 р., 6 вид. 1919 р.; з 2 вид. російський переклад у „Фил. Зап" 1884 р кн. 1 і 3, 1885 р. кн. 2, 1887 р. кн. 6 і 1888 р. кн. 1 і 5, а 3 вид. перекладене в праці С. Булича: Очерки исторіи языкознанія въ Россіи, Спб. 1904 р. ст. 1-148; вид. 4-те сильно перероблене й вийшло під новим заголовком: Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen. O. Jespersen: Language, Its Nature, Development and Origin. Лондон, 1922, нім. пер.: Die Sprache, Heidelberg, 1925. Котляревский: Библіографическій опытъ о древне-русской письменности, „Сборникъ" т. 50. Кочубинскій: Итоги славянской и русской филологіи, Одесса, 1882. Н. Крушевскій: Очеркъ науки о языкѣ, Казань, 1883; скорочений німецький переклад: Prinzipien der Sprachentwickelung, »Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschfat" I-III, V. Д. Н. Кудрявскій: Прикладное значеніе языкознанія, „Русская Школа" 1904 р. кн. 2 ст. 116-125; його ж: О происхожденіи языка, „Русская Мысль" 1912 р. кн. 7 ст. 110-134; його ж: Введеніе въ языкознаніе, Юр'їв, 1912 р., 2 вид. 1913 р A. Meillet: Introduction à l'étude comparative des langues indoeuropéennes, Париж, 1903, 2 вид 1912 р., 4 вид. 1914, 5 вид. 1922; російський переклад Д. Кудрявського: Введеніе въ сравнительную грамматику индоевропейскихъ языковъ, Юр'їв, 1911 р., 2 вид. 1914 р.; польський переклад St. Michalskiego: Zarys gramatyki porównawczej języków indoeuropejskich, Варш. 1919 р. його ж: Linguistique historique et linguistique général, Париж, 1921. A. Noreen: Einleitung in die wissenschaftliche Bertrachtung der Sprache, Halle, 1923. Младенов Ст.: Уводъ въ общото езикознание, София, 1927 р. Fr. Müller: Grundriss der Sprachwissenschaft, Відень, т. I-IV, 1876-1887.

Max Müller: Lectures on the Science of Language, 1861, рос. переклад із 4-го англ. видання праці: Чтеніе по наукѣ о языкѣ, 1865 р., польський переклад: Wykłady o umiejętności języka, 1835 р. F. Oberpfalcer: Jazykozpyt, Прага, 1932, 425 ст. Д. Н. Овсянико-Куликовскій: Лингвистика какъ наука, „Русск. Мысль" 1888; його ж: Языкъ и искусство, Спб. 1895; його ж: Очерки науки о языкѣ, I: Лингвистика и филологія, „Русская Мысль" 1896 кн. 12. Hermann Paul: Prinzipien der Sprachgeschichte, Halle a. S., 1880, 2 вид. 1886, 3 вид. 1898, 4 вид. 1909. H. Pedersen: Sprogvidenskaben i det nittende aar hundrede, Metoder od resultater, Kodaň, 1924; англ. пер.: Linguistic Science in the 19 th Century, Cambridge, 1931. Ал. Погодинъ: Основной курсъ общаго языкознанія, Спб., 1897, рец. В. Порржезинського в „ЖМНПр." 1898. В. К. Поржезинскій: Введеніе въ языковѣдѣніе, Москва, 1907 р., 2 вид. 1910 р., 4 вид. 1916 р. А. А. Потебня: Языкъ и народность, „Вѣстникъ Европы" 1895. Renan E.: De l'origine du language, Париж, 2 вид. 1858 р., рос. переклад 1865 р. А. П. Чудинова: О происхожденіи языка, болг. пер.: За происхождението на езика, 1899. Rozwadowski Jan: O zjawiskach i rozwoju języka, ч. I. Краків, 1921, „Język Polski" 1913 р. I-V, 117 ст. Ferd. de Saussure: Cours de linguistique générale, Париж, 1916. Svedelius: L'analyse du language appliquée à la langue française, Упсала, 1897. Steinthal N.: Der Ursprung der Sprache, Берлін 1851 р., 3 вид. 1877, 4 вид. 1888. А. И. Томсонъ: Общее языковѣдѣніе Одеса, 1906, 2 вид. 1910, рец. Г. Ульянова в „ЖМНПр" 1907 р. кн. ст. 401-417. Thomsen V.: Sprogvidenskabens historie, Kodaň 1902, нім. переклад: Geschichte der Sprachwissenschaft, Halle, 1927. Д. Н. Ушаковъ: Краткое введеніе въ науку о языкѣ, М. 1913. 6 вид. 1923. Ф. Фортунатовъ: Сравнительное языковѣдѣніе, литогр. вид. Спб. 1900, 286 ст. (Далі буде).

Іван Огієнко.

Сучасна українська літературна мова.

Присвячую українським письменникам, поетам і робітникам пера.

I.

Літературної мови письменник мусить пильно навчатися.

Усталення української літературної мови відбувається в нас надзвичайно швидко, і вже тепера можемо сміло твердити, що літературну мову ми таки маємо. Мову фонетично гнучку, формами розвинену, на слова докладну й багату. Витворили цю мову, правільніш — докінчили цей твір головно письменники пореволюційної доби, поклавши в основу мову старших письменників: Шевченка, Старицького, Грінченка, Л. Українки й інших. Із багатьох українських говорів за основу літературної мови ліг говір головно південнокиївський, Шевченківський, і тільки в малій мірі — полтавський.

Самостійне українське життя незабаром послідовно допровадило до конечности внормувати нашу пливку літературну мову, а до того — витворити тільки одну для цілого українського народу. Думка про це повстала несамохіть, сама собою, й скоро реалізувалася, хоч не була відкрито висловлена, — перші статті про це подала либонь „Рідна Мова" 1933 р.

Процес прилучення до однієї матерньої літературної мови розпочався за межами України ще з революції, надто з 1918 року, коли стало аж занадто ясно, що двох літературних мов українському народові не тільки зайво, але й шкідливо мати. Відтоді велетенськими кроками пішла стабілізація нашої літературної мови на сході, а західні землі такими ж кроками стали доганяти цей величний процес. „Галицька" літературна мова за 1918-1934 р р. пробила вже велику працю, наближуючи свою місцеву мову до літературної наддніпрянської. За цей же час відбулася найвидатніша подія нашого духового життя: всі без винятків глибоко відчули й урочисто прийняли епохове гасло: *для одного народу — одна літературна мова й вимова, один правопис!* Тільки засліплені консерватисти та людці анархічної вдачі не збагнули ще державного значення цього величного гасла для єдности нації, і кротами бабраються ще в своїх говірках.

Але прийнявши таке гасло, послідовно мусимо прийняти й друге: *Без відповідної науки ніхто літературної мови знати не може!* Своєї літературної мови треба навчатися пильно й ретельно, без того ж ніхто її знати не може. Щиро й відкрито спитаймо самі себе: де ми

навчалися своєї літературної мови? Ніде, а без мови ж ціла наша культура — будова либонь на піску... Це хіба кожному на́вбач ясне. Досліджуючи писання наддніпрянських письменників, переконуємось на́віч, як багато й уперто вони працюють, удосконалюючи свою мову. Один із найкращих сучасних наших поетів і стилістів, М. Рильський невпинно працює над удосконаленням своєї мови, — кожна нова його праця має все ліпшу й величнішу мову; порівнюючи, напр. друге видання його збірки 1926 р. „Під осінніми зорями“ з першим 1918 р., наочно переконуємось, як глибоко й невпинно працює поет над своєю мовою, і як водно́раз із тим зростає сила й гарт нашої літературної мови (про мову М. Рильського незабаром друкую окрему монографію).

Навпаки, „по цей бік Збруча“, серед цьогобічних письменників, особливо старших, планової праці удосконалювати свою мову щось не видно. Як це не дивно, але преса над своєю мовою працює безумовно більше від фахових письменників. Ось друге видання „Розсипаних перлів“ В. Пачовського (1 вид. 1901 р., 2 вид. 1933 р.), порівнюю його з першим і бачу, що за 31 рік життя поет мовно працював не так багато, бо все топчеться на родинній говірковій мові. Взагалі планової, глибокої й упертої мовної праці серед письменників і поетів у Галичині не помітно, хоч на еміграції перебувають такі наші стилісти, як Олесь та Черкасенко, що дали найшляхетніші зразки сучасної української літературної мови й варті глибокого наслідування.

Творці літературної мови — то насамперед наші письменики та поети, а тому горе тій літературній мові, що над нею не працюють вони! А в Галичині власне так. Не можу вказати тут ані одного поета чи письменника, що поважно, невпинно й завзято працював би над культурою своєї мови. Це значить: знав би її глибоко й власним твором показав би нам своє знання, так що його мову можна б назвати зразковою.

„Рідна Мова“ третій рік уже сумлінно служить справі збільшення культури й гарту нашої літературної мови. За цей час дала вона не мало найрізнішого матеріялу для вивчення нашої літературної мови. Тепер либонь ніхто не може відмовлятися тим, що йому ні з чого вчитися мови. У цій своїй малій праці хочу звернути увагу широкого громадянства й письменників на найхарактерніші нові риси в нашій сучасній літературній мові, щоб ширше спопуляризувати їх і вже тим дати змогу всім, хто того бажає, глибше й докладніш пізнати цю мову, а пізнавши — наслідувати її.

Головне моє завдання — подати якнайбільше доброго ілюстраційного матеріялу, щоб він сам проре́чисто говорив і свідчив за себе, щоб він сам і навчав. Через це мої пояснення будуть якнайкоротші: розумному вистачить, а нерозумного й Біблія не навчить.

Описую тут головно складню сучасної української літературної мови, цебто саму живу душу нашої мови. Складня — цариця мовознавчих наук, і власне її кожний письменник мусить знати якнайглибше. На жаль тільки, українське мовознавство всі свої найкращі творчі 50 останніх літ життя вперто вовтузиться коло фонетики, як що не сперечається за правопис, а складня стоїть облогом, чому й широке наше громадянство так мало знає свою мову.

Для досліду нашої нової літературної мови я взяв твори двох сучасних письменників, — С. Черкасенка та В. Підмогильного.

Перше моє джерело — драмований роман у двох частинах С. Черкасе́нка: „Еспанський кабалеро Дон Хуан і Розіта“, 1930 р., Львів, 123 ст.; драма закінчена в Ужгороді 3. XII. 1928 р. Спиридо́н Тодо́сович Черкасе́нко, один із найвидатніших сучасних поетів і найбільший наш драматург, народився в містечку Новий Буг на Херсонщині 24 грудня 1876 р. Поет довгі роки вчителював, а це дало йому змогу обіруч черпати своє знання рідної мови з найцціннішого джерела — від самого народу. Заплативши за своє українство царською тюрмою (за п'єсу „Хуртовина“) і втративши посаду, Черкасе́нко ввесь віддається письменству. Тепер перебуває на еміграції в Чехах. Всі Черкасе́нкові праці від-

значаються першорядною літературною мовою; мовна аналіза їх показує, що поет і далі невпинно й глибоко працює над своєю мовою, даючи класичні зразки її, як то читачі бачать самі хоча б на поемі його: „Наша твердиня“, що друкується в „Рідній Мові“. Мова „Дон Хуана“ — зразкова літературна наша мова, сама ж п'єса написана стилем жвавим і легеньким, місцями глибоко поетична, читається з сильним неслабним захватом. Взагалі С. Черкасенко — першорядний стиліст, що повсякчасно дбає й про зовнішню форму своїх творів. Власне це сильно вирізнює його серед сучасних поетів і ставить його поруч із такими майстрами нашого слова, як М. Рильський.

Друге джерело мого досліду — це роман Валеріяна Підмогильного „Місто“, вид. 2, Київ, 1929 р., 256 ст.; написаний роман 1927 р. В. Підмогильний, учитель на Київщині, сам з Катеринославщини, народився 1901 р. Підмогильний не першорядний стиліст, але зо всього видно, що багато працює над своєю мовою, пильнуючи йти за встановленими сучасними нормами її. Місцевих виразів, поза деякими словами, Підмогильний зовсім не вживає, чому його мова — нормальна літературна, середньої якости.

Я навмисне описую мову двох різних письменників, — тогобічного й примусово цьогобічного, прозаїка й поета, молодшого й старшого, щоб навіть показати вже тим, що істотної різниці між їхньою мовою нема, — сучасна мова молодих наших письменників природно виросла на мові старшого покоління, тільки сучасна мова виразніш і сміліш підкреслила те, що лишень зароджувалося перед революцією. Через це прикладів подаю найбільше з „Міста“, значно менше з „Дон Хуана“. (*Д. буде*).

Іван Огієнко.

Новотвори в сучасній українській мові.

Наша літературна мова переходить по війні дуже великі зміни. Впливають на це не тільки епохальні історичні події, зв'язані з світовою війною, не тільки велетенський розвиток поодиноких наук, головно техніки, але й небувалий досі розріст української культури в різних ділянках, незаторкнених до часів війни. Насамперед повстає в нас багато нових слів, т. зв. неологізмів. І саме завданням моєї праці є розглянути неологізми останніх десятиліть, при чому нераз доведеться мені торкатись зв'язаних з цією темою справ мови, форм, правопису і впливу чужих мов, що їм піддавалася наша мова.

Я хочу говорити про загально-українські новотвори, одначе через те, що я користувався здебільш галицькими джерелами, то у висліді покажеться, що я розглянув переважно галицько-українські новостворені слова. Моїми джерелами є в першу чергу часописи, журнали й мої власні записи слів буденної мови, бо ці дві ділянки найбільш вразливі на мовні зміни й чужі впливи. Крім цього я послугувався теж і творами літературними й науковими та словниками, що в них уже, принаймні частинно, відбилася найновіша наша мова.

Неологізми розглядаю, обмірковуючи їхню будову, в першу чергу наростки, далі приростки, вкінці слова зложені.

І. Іменники жіночого роду.

1. Наросток *-івка*. Іменники з цим наростком знає українська мова віддавна, наприклад: винівка, лісничівка, дощівка, жидівка. Їх походження прикметникове, а саме: 1) спершу були прикметники з іменниками: винова (= з вином, з вина) бочка, лісникова хата, дощева вода, жидова жінка, дочка; 2) у другій стадії їх повставання затрачувалися йменники при даних прикметниках, а для рівноваги за втрату йменників одержували наросток жіночий *-івка* та ставали йменниками. На такий сам лад і на цій самій етимологічно-логічній основі повстають сучасні щоденно вживані йменники під великим впливом польської мови, що в останніх часах дуже любить такі йменники (нар. *-ówka*), бо вони практичні й вигідні, короткі й легкі до творення.

Наголос завжди на складі *ів*. Зазначую деякі слова з наростком *-івка*: одні з них загально вживані, а другі чисто місцеві.

а) Назви потягів, авт і т. п.: особівка, тягарівка (= вантажний потяг), вузькорівка (пор. рос. узкоколейка, Нд. 46/34)[1], таксівка — автодорожка, моторівка (= моторовий човен), бальонівка — ровер із широкими опонами й гумами.

б) Забави й гри спортові: костюмівка, масківка (= баль костюмовий, масковий), кошиківка й кошівка — забава в м'яча, що його вкидають у кіш на стовпі.

в) Школи й шкільні уладження: виділівка — за Австрії виділова школа, теперішні 5-7 кл. вселюдн. школи, експонівка — окрема, додаткова школа з 1-3 класами С. 22, шашкевичівка — укр. вселюдна школа ім. М. Шашкевича (в Перемишлі), цвіченівка (з поль. ćwiczeniówka) — школа вправ при вчит. семинарах, підхорунжівка (з польськ. — школа кандидатів на підхорунжих), приготівка — підготівна класа при гімназіях, що існувала до 1923 р., вивідівка — з польськ. wywiadówka — інформаційна конференція для батьків (недавно створено на це слово „вивідка"), переходівка — двійка з одного предмету, що з нього учень переходить до вищої класи.

г) Доми окремого приміщення: домівка — льокаль, помешкання, приміщення, дяківка — хата для дяка біля церкви, давня школа, вікарівка — хата для помічного священика („сотрудника") біля церкви, дешівка — Бурса Дешевої Кухні в Перемишлі, кормошівка — хутір і вілля Кормошів у Тур'ї, гаївка — хата гаєвого, лісника Д. 5/35.

ґ) Речі й приладдя: вирівка (з п. wirówka) й кружлівка (центрофуґа), вітрівка — рушниця на менші пташки, кварцівка — кварцова лямпа, циклівка — шапка цикліста Д. 191/34, видівка — картка з видом, фотографією, з п. widokówka.

д) Монети: 20-сотиківка Д., ґульденівка (австр.) Нд. 50/34, коронівка.

е) Харчеві продукти: рижівка, перлівка (рижова, перлова каша), разівка, жидівка (разова, жидівська булка).

є) Усяке: міжнародівка — інтернаціонал, союз і гімн (з п. międzynarodówka), маївка — прогулянка учнів до лісу, вечірня й ранішня відправа церковна в маї (травні), верхівка — еліта, найвища, провідна верства, з рос. верхушка, писківка — судова розправа за дрібні провини (за зневагу чести, лайку і т. ін.), одноднівка — видання з приводу ювілею, врочистого святкування й т. ін., районівка — районова кооператива Д. 280/34, пікардівка — марка з видом Пікар(д)а.

Майже всі ці слова повстають під польським впливом, а люди залюбки вживають їх у щоденному житті, бо вони вигідні: в них спливаються дві слові, щось на зразок знаних у логіці скорочених дефініцій[1]. Слів літературних або ширше вживаних між ними мало: домівка, дяківка, маївка, верхівка, а ще менше вживаються вони в В. Україні, нпр. у Правописному Словнику Г. Голоскевича, Київ 1930[2], що інформує нас про найновіший лексикальний засіб нашої мови, є тільки слово „домівка". Здебільша тим, що я подав, користуються мешканці міст, що чують їх у польській мові, вкінці вживає їх наша преса, що найхутчіш відгукується на зміни й нові явища в мові, бо їх сама потрібує (Далі буде).

Перемишль. Др. Євген Грицак.

Психо-фізіологія мови.

Заїкування — це недуга мови майже виключно психорідного походження. Всі інші недуги узалежнені здебільшого від органічних ушкоджень нервової системи, головного й одинокого джерела вищого ступеня психічного життя, що його зовнішнім виявом являється в першу чергу саме мова. Правда, часом мо-

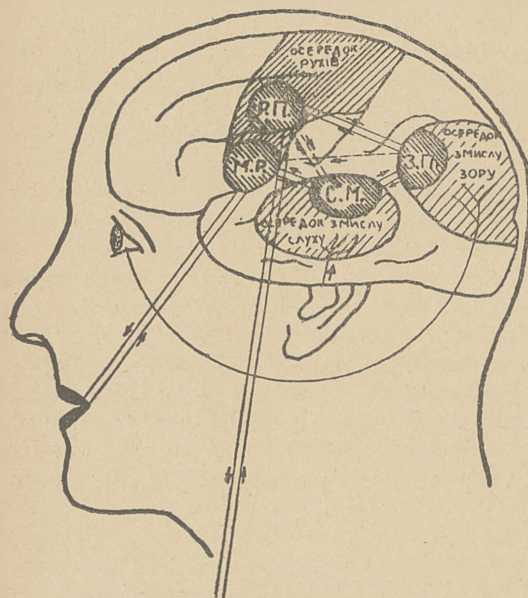
[1] Назви часописів цитую скорочено: Нд = „Неділя", далі число, а в дробі рік у скор. (34 = 1934), С. 22 = „Свобода", рік 1922, Д. 22 = „Діло" рік 1922.

[1] Др. С. Балей: Нарис льоґіки, Львів 1923 стр. 17: „Дефініція через найближчий рід та різницю ґатункову". Іменник на -івка є саме цією різницею ґатунковою, а найбл. рід відпадає, бо його легко додуматися.

[2] Далі цитую його скорочено: Гол.

же трапитись також інший випадок недуги мови психорідного походження, ненагадуючи в нічому заїкування, от хочби нагле оніміння підо впливом важких психічних переживань, одначе, якщо не має органічного ґрунту, тоді він скоріш чи пізніш минає, не залишаючи по собі ніяких слідів. Заїкування ж, хоч також психорідного походження, держиться вперто, і навіть після вилічення часто дає про себе ту чи ту вістку.

Досліди над мозком, що їх ще в минулому столітті започаткував Ґалль, ви-

казали, що в процесі мови беруть діяльну участь головно чотири його околиці, осередками мови називані, що пов'язані нервовими волокенцями та з деякими нашими змисловими знаряддями (око, ухо) і врешті з декотрими орудями руху (голосові струни й усна яма та руки). (Див. мал.). Найважніший з них є слуховий (СМ), або Верніка (Vernicke), бо хоч головною спонукою мови є інстинкти й почування, а її розвій залежить майже всеціло від здібности людини символізувати та творити загальні зображення, одначе на вимоделювання мови до її нинішнього стану вплинув здебільша тільки слух, що являється головною дорогою сприймання звуків. А втім недорозвій слуху зазначується також шкідливо на здібності символізувати, а це впливає зле також на розвоєвий розгін мови ще й з цього боку. Без змислу слуху наша мова ніколи не дійшла б до нинішнього ступеня розвитку, й особи, глухі від народження, чи тільки від ранніх літ, помимо найбільших зусиль із власної сторони та їхніх учителів, ніяк не можуть навчитись мови так добре, як це доводиться без труду їхнім ровесникам з неушкодженим слухом. Правда, звукову мову можна заступити мовою жестів, але ані зовнішнім вимоделюванням, ані внутрішнім розгорненням ця остання ніколи не дорівняється звуковій мові.

Звукової мови людина вчиться звичайно із слуху — виняток становлять глухонімі, що вчаться через дотик і при допомозі зору, та сліпо-глухо-німі, що вчаться тільки через дотик, і тому слухивий осередок є перший із усіх мовних осередків, що зачинає працю при виучуванні мови. Тут залишаються також спогади вивчених звуків і слів, і тому дехто з учених гадає, що також при процесі думання, що до певної міри є також говоренням, тільки внутрішнім, цей осередок перший зачинае працю. Буває, правда, й таке, що деколи думаємо без слів. Це буває тоді, коли якісь почування проходять крізь наше „я" підо впливом сильних вражінь. Буває так, що тоді або гонимо від себе слова, бо вони перешкоджають нам „думати", або коли хочемо їх призвати, вони не слухають нас і розтікаються. Отак без слів „думають" мабуть звірята й малі діти. Але таке настроєве думання, що в останніх часах знайшло свій вислів також у поезії, а ще перед тим у малярстві, не вистачає для життя. Всі вищі форми думати, а головно розумувати, без слів не можливі. Звірята, діти й тепер заступають при думанні слова зоровими образами, а це опізнює й обмежує в великій мірі їхнє думання, а тим самим й ціле умове життя. „На початку було Слово", тобто думка, що відбувалась і здійснювалась (виявлялася на зовні) при допомозі слова, каже Євангелист; „Cogito ergo sum" (думаю, тож я існую),

вторує йому Декарт, бажаючи рівно ж підкреслити залежність існування від вищої форми думання, отже від слів.

Гадки, почування й бажання можемо виявити на зовні в подвійний спосіб: звуками або письмом. Звуки, пов'язані в певний прийнятий спосіб, звемо звуковою мовою, а письмо — це теж мова зорових знаків, або графічна мова, менше чи більше тісно зв'язана з першою. Тільки, коли слуховий, краще звуковий, осередок мови лучиться з мовно-руховим (М. Р.) безпосередньо, то з осередком рухів письма (Р. П.) посередньо, через осередок зорових символів для слів (З. П.), а в сліпих через осередок дотикових символів. Роля осередка зорових символів слів дуже важна, і без нього годі було б людині навчитись читати, а тим самим й зрозуміло писати. У тих, що не вчаться замолоду письма, або навчившись не вправляються в читанні, він нидіє, натомість у декого з тих, що мають часто діло з письмом, він майже унезалежнюється від звукового, а бувають випадки, що він переймає навіть на себе ролю цього останнього при думанні, й така особа, думаючи, бачить свої думки написаними.

Досі ми вирізнили два роди мови: звукову й графічну, що можуть заступити себе взаїмно. Треба б іще пригадати, що їх сурогатом є інший рід мови — мова жестів, що нею послуговуються глухо-німі та сліпо-глухо-німі. Це також мова зорових знаків, подібно як письмо, тільки, коли це останнє розвинулося на ґрунті звукової мови, мова жестів розвивається самостійно, й її вихідним пунктом є саме зоровий осередок. Дехто вважає мову жестів нашою прамовою, що з неї згодом розвинулась теперішня звукова й графічна мова, і через те ми ще й досі, балакаючи, вживаємо жестів, а інколи користуємось навіть тільки ними. Дикі народи зо слабо розвиненою звуковою мовою доповняють собі цю також жестами, і в них значення оцього зорового осередка, як осередка мови, куди більше, як у нас.

Усі ці три роди мови мають по два види: сприймальний (аперцепційний), залежний від слуху при звуковій та від зору при графічній мові, і виявляльний (експресійний). Звичайно при мовних недугах маємо на увазі виявляльний вид, і то тільки одного роду мови, звукового, тобто ті рухи, що мусять бути виконані через мовні оруддя. Їх джерелом є мовно-руховий осередок, або йнакше — осередок Брока (Broca) від імени вченого, що його устійнив. Саме хвороба цього осередку є найчастіш причина найрізнородніших форм мовних недуг, що до них згодом перейдемо. (К. буде).

Варшава. Петро Кривоносюк.

»Мовний Порадник«

для Редакторів, Видавців і Робітників пера.

Лист шостий.

8. Навчаймося літературної мови від Шевченка!

Шевченко — основоположник всеукраїнської літературної мови, а тому його „Кобзар“ — найголовніше джерело для вивчення цієї мови. На жаль, ми соромно нехтуємо Шевченковою мовою, — не досліджуємо її й не ставимо її собі за зразка нашої літературної мови[1].

Всі читають „Кобзаря“, але хто поважно навчався мови з нього? Щось мало таких, а в Галичині може й зовсім нема . . .

Це в нас справа надто ненормальна, і з цим мусимо покінчити раз на все. Не вільно переробляти творів Шевченка на „галицький штиб“, як то бачимо по шкільних читанках. Навпаки, „Кобзар“ мусить стати для всіх нас головним невмирущим і невичерпним джерелом для вивчення мови. Граматика літературної мови давно вже прийняла Шевченкову мову за норму всеукраїнської літературної мови, — і з цим мусить поважніше

[1] Автор цих рядків написав дві праці: 1) Шевченкова мова, Граматика Шевченкової мови, і 2) Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови. На жаль, нема видавця на ці праці...

рахуватися і преса, і школа. „Кобзар“ — це найкраща й найповніша граматика всеукраїнської літературної мови, треба тільки сумлінно й старанно читати його, звертаючи увагу й на мову, й приймаючи її за норму.

Подаю тут кілька прикладів, чого нас навчає „Кобзар“. Приклади подаю з видання 1910 р. В. Доманицького, використовуючи для цього свій недрукований „Словник Шевченкової мови“.

Би Шевченко пише тільки по приголосній, а по голосній завжди скорочує його на **б**: За синім *би* морем милого знайшла, живого *б* любила 3. Пішла *б* же я утопилась 38. Скорочення *би* на *б* — це питоменна ознака нашої мови.

Щоб, а не щоби. Скорочуючи *би* на *б* по голосній, Шевченко завжди пише *щоб*. Форми *щоби* в „Кобзарі“ нема ані разу!

Же так само пише Шевченко тільки по приголосній, а по голосній конечно скорочує його на **ж:** За що *ж* ти караєш 2, Кого *ж* їй любити 2. І це *ж* зам. *же* вирізнює нашу мову серед мов слов'янських.

За Шевченком і ми по голосній конечно скорочуймо *же*, *би* на *ж*, *б*. В літературній мові не вільно писати: вона *же*, вона *би*, щоби, а тільки; вона *ж*, воно *б*, щоб.

Багатий завжди писав Шевченко: Багатий на лати 66. Покиньмо ж нарешті говіркове архаїчне б*о*гатий!

Байду́же, нехай собі не вінчає 439. Старому б а й д у́ ж е, ніби то й не чує 197. Коли ж нарешті Галичина покине польське *обоятно?*

Близе́нько, а не близонько. До Вифлиєма не близе́нько 540.

Бли́скавка хмару роздирає 92, а не л и с к а в к а.

Болить мені, чи в мене, а не мене. Що *в* тебе болить 178. 197. Щоб голова не боліла *в* Марка молодого 237. Може що *в* маленької на той час боліло 215.

Боронити волю, по-польському: боронити волі. Зібрались волю боронить 76.

Бра́тік, а не братчик. Ані братіка я, ні сестрички не знала 394. Для себе, братіки, спишу́ 391.

Бублик, а не обаранок. А ось ще оста́лося пів бубличка 239.

Бур'ян топтала 159, а не хабаззя доптала.

Варт вона огня святого 460. Не в а р т (а не: не в а р т а!) жить на світі 342. Прикметник: вартий чи варт, варта, варто, прислівник тільки варт або варто, ніко́ли в а р т а.

Ввесь похолону 490, а не архаїчне в е с ь.

Вве́чері й охристили 232, а не в е ч е р о м і не в в е ч і́ р.

Вернутися обіцяв 2, а не в е р н у т и. Мабуть мені не верну́тись додо́му 452, а не: не вернути домів. Але: Бог нам верне волю 260.

Висохла 90, ви́сохли 310, ви́сохне 264, а не: висхла, висхли, висхне.

Вітати завжди писав Шевченко, а не в*и*тати. Тепер мене в палатах вітають 270.

Цих кілька виписок із мого недрукованого „Словника Шевченкової мови“ нехай переконливо покажуть кожному, яке цінне й невичерпне джерело́ для вивчення всеукраїнської літературної мови маємо в „Кобзарі“. Жоден інший твір не дає цього в такому чистому вигляді. Це найкорисніша граматика нашої мови!

Учімося ж всеукраїнської літературної мови з „Кобзаря“! Іван О г і є н к о.

Передрукуйте це в Вашім Виданні!

До всіх наших часописів.

Пишіть тільки отак:			*Пишіть тільки отак:*		
Приклад,	*а не пишіть:*	примір 183	удівець,	*а не пишіть:*	удовець 189
відповідальний	»	відвічальний 184	сковрідка	»	сковородка 189
забезпечувати	»	заосмотрювати [184	карета	»	карита 189
з, із, зо	»	зі 185	злякатись	»	напудитись 189
не зважаючи на	»	мимо 186	дванадцять	»	дванайцять 189
по́лумя (ніяк. р.)	»	полумінь ж.р 188	щоб	»	щоби 350.

Цифра вказує на сторінку І річника „РМ“, де докладно вияснено, чому треба так писати.

В справі цитування давніх текстів.

Прийменник із іменником.

Устійнених приписів цитувати давні писання ще не маємо, а через те видавці віддають їх не однаково. Щоправда, з часом витворилися певні норми, що ними й керуємось, — нпр. затримувати надрядкові значки оригіналу. Цих правил достотніш дотримуються філологи; історики ж дозволяють собі значні полекші: розкривають, не згадуючи про це, титла, додані таким чином літери не беруть у дужки, впроваджують сучасну інтерпункцію, винесені літери ставлять у рядок і т. п. Для виключно історичної мети такий метод нешкідливий, але так видана пам'ятка не надається для мовних дослідів (якщо про зроблені зміни не зазначено в відповідному місці). Для продуктивности праці, що її вложено в видання пам'ятки, належить опрацювати певні норми цитувати й видавати пам'ятки (виняток — спеціяльні філологичні видання). Хочу тут власне дати де-який матеріял, як писати прийменника з іменником, цитуючи давні пам'ятки, у цьому бо пункті панує в нас чи не найбільша непослідовність. Тут найдовше затримався старий спосіб непереривного письма. Непереривне письмо, що від початку слов'янської письменности трималося дуже міцно до 15-17 віків, а в окремих осіб живе ще й сьогодні, має властиво де-яке оправдання (коли говоримо, не робимо ж перерви за кожним словом, а розриваємо свою мову за логічними, психічними й фізіологічними вимогами). Проте, щоб полекшити читання, відриваємо на письмі слово від слова.

Філологи, не розриваючи прийменника від іменника, намагаються наслідувати досить виразний правописний звичай, як нпр. в заголовку „Апокрисиса“ (Остріг, 1597): „ѿповѣдь. накни́жкы осъборѣ“. Наслідування це цілком неоправдане, бо тут береться тільки одна правописна риса, поминаючи інші, як писання разом подві-три слові або навіть цілих рядків. В Острізькій Біблії 1581 р. це на кожнім кроці: — Напечатанабысть — в послів'ї Федоровича; в молдавських грамотах — безліч подібних випадків, нпр. непороушенониколинавѣкы — ч. 64 в виданні J Bogdan: Album paléographique Moldavae, 1926. Ще: зв'язуючи писарі по кілька слів разом, часто розривають по середині (дуже виразно) одне слово (пр. в виданні Богдана ч. 51). Отож, трактувати лучення прийменника з іменником як дуже міцну звичку не маємо підстав; зрештою, риса ця в наших старих пам'ятках виявлена дуже непослідовно: в молдавських грамотах — оу лѣто (хоч нормально влѣт, вл^т^), на бродѣ могилы (ч. 5), оу сочавѣ (ч. ч. 22, 35, 37, 38), на вѣкы (ч. 35), бе^з^ лести й бе^з^ хитрости (ч. 19) й ін.

Коли б навіть удалося довести загальність лучного писання прийменника з іменником, то й це ще не було б оправдання писати: Анеции вроскошном ядении... Инии теже въдетехъ въприятелехъ вослугахъ ивоиныхъ различныхъ... (Збірник „400 лецьце беларускаго друку“ 1926, стор. 269). У цьому ж Збірнику на стор. 337 М. Шчакаціхін наводить заголовок Учительної Євангелії 1568 р., де цілком довільно лучить і розриває прийменника з іменником:...и от многих божественых... от архиериа изъоуст... отлуки... В оригіналі ж маємо: йѿмнѡги^х^ бж твены^х^... ѿар-хи́єрѣа и́зъоустъ. . ѿлꙋкй... — яскравий приклад непослідовности відписувача, що назагал виявляє тенденцію не відділювати прийменника від іменника, зате цілком вільно ставить у рядок винесені (навіть кінцеві!) літери. Подібних прикладів можна призбирати доволі в кожного описувача старих рукописів. Каратаєв, (Описаніе славяно-русскихъ книг), хоч дуже пильно відділює прийменники від іменників, але й у нього часті випадки, як: ѿ създа́нїа ми́рꙋ, зрк а ѿпоплоти рож^д^ества́... (ч. 32), або в заголовку „Зерцала Богословіи“ 1618 р.: В монастырꙋ почаевском в'маетности... (ч. 238), а в оригіналі знаходжу: Вманастирꙋ поча́евском в'маетности... Подібні випадки настільки часті, що віднести їх на рахунок коректорських недоглядів неможливо: зустрі-

чаються вони й у різних новіших описах, як у др. Іл. Свєнціцкого, др. Я. Гординського й ін.

Моя думка — щоб полекшити розуміння старих текстів і щоб припинити хаос, що панує тут, належить розривати в них з'єднане написання прийменників з іменниками. Винесений по прийменнику ъ чи ь залишаємо в традиційній формі апострофа. Подібно ж належить відривати й сполучника від іменника.

Відповідні наукові інституції повинні опрацювати й видати стислі приписи передавати старі тексти. В праці цій значно допоможуть деякі новіші публікації проф. др. Івана Огієнка, що дають дуже багато цінних міркувань і методологічних вказівок відносно видавання старих пам'яток. Окремі розділи в цих публікаціях присвячено й нерозривному писанню, — про це нпр. див. працю проф. І. Огієнка „Cum trebuesc editate documentele moldoveneşti, Observaţii critice paleografo-diplomatice (в Збірнику: „Omagiu Profesorului I. Bărbulescu", Яси 1931), або в „Як описувати старі рукописи" (друкується в „Записках ЧСВВ").

Варшава. І. Коровицький.

Життя слів.

Да́лебі — так, їй Богу, слово даю; форма легкої божби, часта в східньоукраїнських говорах: Далебі, що правда. Польське dalibóg, = da li Bóg — як Бог дасть. У нас вірніше б писати: далибі.

Да́ма — перероблено з лат. domina, господиня. В картах третя фігура. В Східній Україні тільки з чеського *краля*, польське kralka теж із чеського. Див. король.

Да́ча — місце літнього перебування, літови́ще, дуже поширена назва з рос. да́ча. Давнє да́ча (від „давати") — це земля, що подарував її кому цар за послугу; така „дача" все була десь за великим містом. Укр. да́ча — це „податок", відоме вже в наших пам'ятках XV в.; але й „да́ча" дарунок давні пам'ятки знають.

Деспот з грецького δεσπότες, на початку визначало господаря дому, а пізніш — правителя, єпископа (владику), царя з необмеженою владою. В східній римській імперії деспот — співправитель імператора; в Сербії „деспот" було титулом царів, без усякого недоброго відтінку. В XVII в. в українській літературі „деспот" -- могучий правитель; напр. у „Палинодії" 1621 р. Захара Копистенського князя Костянтина Остріжського названо деспотом: О преславныи вы, которыхъ очи видѣли того пресвѣтлого деспота („Русск. Ист. Библ." т. IV ст. 1139). Але вже в Греції слово „деспот" зв'язане було з тираном, правителем, що більше пильнує про себе. Теперішнє значення „деспота" — самовільний, самовладний.

Десять змінилося на — **дцять** в закінченні числівників (одинадцять, двадцять і т. ін.), цебто зо скорочення давнього десѧть повстало через випад ненаголошеного *е* в складних числівниках *дсять - дцять*; одинадцять = один - на-десять, єдиннадесѧть і т. ін. Див. „Рідна Мова" 1933 р. ст. 254. Наша система рахувати з глибокої давнини вже десяткова (за числом пальців на руках), тому д е с я т ь маємо в багатьох складних числівниках, напр. два - на - дцять, три-на-дцять, чотири на-дцять, п'ят-на-дцять, шіст-на-дцять, сім-на-дцять, вісім-на-дцять, дев'ят-на-дцять. Число десятків (-дцять, десят): два дцять, три-дцять, п'ят-десят, шіст десят, сім-десят, вісім-десят, дев'ят-десят.

Дитя, встаровину дѣтя, корінь *дѣ-* = *дої*, доїти, цебто *дитя* той, кого „доять", годують персами. Див. доїти, доїлиця.

Дід див. „Рідна Мова" 1933 р. ст. 251 - 252.

Дід, західньоукр. дідо, див. баба.

Добри́вечір, добри́день, добра́ніч походять із „добри́й вечір" „добри́й день", „добра́ ніч", але від частого вживання стягнулися в одне слово. Як бачимо з „добри́вечір", „добри́день", „добра́ніч", старший наголос був добри́й. Про відпад *й* пор. східньоукраїнські: віт, Вітенко, копіка замість війт, Війтенко, копійка. Форма з *й* „добри́й вечір" ще відома

де-не-де в наших говорах, напр. на Буковині й ін.

Добродій (протилежне-злодій) — стара почесна назва для осіб, що робили для когось добро. В Галичині, як і в Польщі, ще часто позоставться це старе значення. Франко, „Захар Беркут“: Найбільшим добродієм уважали Тухольці Захара Беркута за ліки 51. Куліш, „Чорна Рада“: Правда, правда, добродію мій милий б. Але в останній час у Східній Україні сильно поширилось невластиве вживання слова „добродій“ — пан, хтобудь, або навіть згірдливо: Зловили якогось добродія на гарячому вчинкові. Не варто було б губити цього старого, такого виразного й почесного значення „добродій“. Так само з часом і в польській мові „dobrodziej“ стало визначати гоноровий титул і для людей, що того не заслужили. „Monitor Warszawski“ 1764 р. пише: Jegomość, który za honor poczyta pisać się moim sługą i podnożkiem, gniewałby się, gdybym go nie nazwał dobrodziejem moim, i jeszcze osobliwym, lubo mi nic dobrego w całem życiu swoim nie czynił (Linde I. 446).

Доїлиця визначало встаровину тільки мамку, цебто ту, що годувала персами. Життя Костянтина Философа: Єгда же роди и (його) мати, въдаша и (його) доилици, дабы и доила. В Словнику П. Беринди 1627 р. читаємо: „Доилица — мамка“. Див. доїти, дитя.

Доїти визначало встаровину тільки годувати персами. Мінея 1096 р.: млѣкъмь доила єси питателя всѣмъ 43. Съсьцема доила єси, Мінея XII віку. А кто дѣтя доить, мати или коръмілица, Наука. Анна доить отроковицю (див. Срезневського „Матеріалы“ I. 691-692). Горе же в чрев (ѣ) імущим і доящим во дні ты, Новий Завіт 1355 р. к. 13 б. І тільки значно пізніш повстало й нове значення цього слова, — витягувати молоко з вим'я, щоб годувати. Див. доїлиця, дитя.

Замітки про окремі слова.

Просимо подавати коротенькі замітки до цього розділу.

Із мовних дивоглядів. *1. Чоловік-людина.* Хто хоч трохи цікавиться мовою, то знає, що слова „чоловік“ не можна плутати зо словом „людина“. „Чоловік“ — це давнє: муж; „людина“ — це чоловік чи жінка. Через плутанину цих двох слів часом повстають у мові дивогляди. Ось приклад. Моя заміжня товаришка пише до мене: „Ти, Івасю, лишишся для мене найкращим чоловіком, якого я знала!“ Під словом „чоловік“ вона розуміла „людину“, одначе так написала, що якби цього листа читав якийсь наднiпрянець, що ніколи не плутає значення цих двох слів, дуже зле міг би подумати про мою заміжню й чесну товаришку.

2. „Віддаватися“. Один товариш пише до мене: „Твоя давня знайома віддається“. Купа похибок! Та найголовніше — це „віддається“. Слово „віддатися“ „віддаватися“ вільненько собі живе по наших селах, містах і навіть у нашій... літературі, звичайно, галицькій. Чи ж не краще, не змістовніше вживати: „вийти заміж“? Замість такого гарного слова люди вживають безмістовного вульгаризму. Час би вже покинути те „віддаватися“, „віддатися“, що так ріже вуха, а вживати гарного, змістовного „виходити чи вийти заміж“, „побратися“, „одружитися“.
Видинів, пов. Снятин. Мойсяк Іван.

Пожид. У „Граматиці руского языка для школъ середнихъ“ д-ра Омеляна Огоновського з 1889 р. на стор. 19 стоїть слово: пожид, Procent від: по-жд-а-ти (кор. жьд). Думаю, що його можна б увести на означування винагороди за час вижидання на зворот позичених грошей байдуже, в якій висоті від ста. Див. „РМ“ II 345-6. Яворів. Д-р Ів. Велигорський.

Саламаха. У селі Серафинцях, пов. Городенка, саламаху роблять так: Оббирають „чиснок“, розтовкують його дерев'яною товкачкою на м'яко, поливають олією, а потім їдять перед обідом або якоюсь їдою, мочаючи гарячу кулешу з кукурудзяної муки. Щоб саламаха не була надто сильна, доливають до неї трохи окропу. Яворів. І. Велигорський.

Паполома. До завваг про ковдру та коц у ч. 10-м „РМ“ II ст. 454 насувається мені паполо́ма з поеми Руданського „Віщий Олег“: „Гуляй собі, вірний коню! А ви, мої діти, у зелену паполо́му коня одягніте. І на ньому уже, княже, зіллям зелениться не зелена паполома — зелена травиця“. На Закарпатті українці кажуть па́план. Чи мадяри не позичили собі цього слова з давньої української паполоми? Гуцули кажуть на ковдри „коверці“. Інж. Микола Хомишин, Стрий.

P.S. Паполо́ма — дуже старе в нас слово, відоме вже в „Слові о полку Ігоревім“ XII-го віку: „зелену паполому постла, Одѣвахъте мя, рече, чрьною паполомою на кроваты тисовѣ“. Слово походить із візантійського παπλωμα покривало, давнє грецьке πέπλωμα, πέπλος. Значення: покривало, попона, верхнє чоловіче убрання. Слово поширене серед слов'ян: словінське paplum, хорвацьке paplon, poplum, чеське pablon, paplon. В українській мові паполома тепер зовсім незнана, Руданський ужив цього слова як архаїзму. І. Огієнко.

Сульфат і сульфіт — це різні поняття. Закінчення *-ит* означає хемічні з'єднання з кислотами другого ряду, тоді як *-ат* — з кислотами першого ряду. Щоб залишитись при сірчаних кислотах: 1) з'єднання, напр., калія з сірчаною кислотою H_2SO_4 зветься калій-сульфат $= K_2SO_4$, 2) з'єднання К із сірчанистою кислотою H_2SO_3 зветься калій-сульфіт $= K_2SO_3$, 3) З'єднання К із сірчаним воднем зветься калій-сульфід $= K_2S$. Берлін, Богдан Шемет.

Чистота й правильність української мови.

Відповідь на запитання наших Читачів.

В університеті, — так вимагає говорити літературна наша мова. Форма „*на* університеті“ полонізм, для нашої мови зовсім неприродний. Як кажемо: *в* хаті, *в* церкві, *в* школі, *в* уряді, так само й „в університеті“. Завітав до Редакції юна́к і передплатив „Рідну Мову“.

— Ви де тут працюєте? — питає Редактор.

— *На* університеті, — відповідає юнак.

— От як... То ви, либонь, добре заробляєте, — каже Редактор. Коминярам незле платять.

— Та ні, — червоніє юнак. Я не коминяр, я сту́дент.

Редактор спокійно: Коли ж ви студе́нт, то ходите *в* університет, а не *на* університет...

Докладніше про це див. ст. 67-72: *в* Україні.

З'є́днані Шта́ти (Др. В Гуркевич, Самбір). В літературній нашій мові нема ще сталої назви для Північноамериканських З'єднаних Держав. Кажемо: З'є́днані, Злу́чені або Сполу́чені Шта́ти чи Держа́ви. Форма „З'єдинені“ — місцева, літературна — З'є́днані (від з'єдна́ти, з'є́днувати; дієслова „з'єдинити“ літературна мова не знає).

Христити, хрищений (О. Дучимінська в Рунґурах). Чому треба писати „христити“, а не „хрестити“, докладно вияснено в „РМ“ 1934 р. ст. 76 і 453. Див. іще 51-й виклад „Рідного Слова“.

Часо́писня (студ. Д. Кузик у Львові). Кімнату для читання часописів Ви назвали „часо́писня“. Так, слово витворене за духом нашої мови, й має означати найперше кімнату, де переховуються часо́писи, подруге — кімнату для читання часописів. Пор. паровозівня. Як слово нове, воно викликає критику й нехіть. Звичайно кажемо: чита́льня часо́писів, читальня газе́т, і цим підкреслюється найперше „читання“.

Шле́йки (Гр. Фр. Коковський). Підв'язки через плечі, що держать штани, в літературній мові звуться шле́йки, а не шельки (польське szelki з нім. Siele).

Юнак, а не молодець (о. М. Когут ЧСВВ). Архаїчного „молодець“ літературна мова тепер уже не знає, тільки ще в піснях маємо „хлопці-молодці“. Віддавна в літературній мові запанувало „юна́к“, напр.: „Чорна Рада“ П. Куліша: Він був юна́к уродливий 103. М. Ста́рицький, „Поезії“: Зложити юна́цьку силу 25, Юна́цьку волю 25. Олесь: Хто може безодню душі юнака́ прямим оком і міркою змірять. М. Воро́ний: Дівчину вродливу юна́к покохав. Йдучи за літературною мовою, і Франко писав у „Зах. Беркут“ 46: Моя донька може вибирати собі жениха між найславнішими юнаками в краю.

Чужі слова в українській мові ділимо на дві групі: 1) слова ялові, цебто такі, що в нашій мові зайві, бо їх легко можна заступити відповідними своїми, напр. рутинований (вправний); 2) слова чинні, цебто такі, що ми їх звичайно не перекладаємо, бо часто й відповідних слів своїх не маємо. До другої групи належать, скажемо, слова термінологічні, напр.: пошта, школа, телефон, гімназія й т. ін. Питає нас Др. Б. Мандюк із Перемишля: „як заступити нижче подані слова після чисто укр. мови: рефлектор, танк, ґабінет, кантор?“ Як бачимо, всі ці слова відносяться до другої групи, цебто — перекладу не потребують. Але літературна форма цих слів така: рефле́ктор, кабіне́т, конто́ра. Щодо „рефлектора“, то часом його звуть відби́вач. — С. Кравченко: В літературній мові прийнято писати бала́нс, са́льдо.

У тім випадку — у тому випадку (Д. Пісецький). Частіш пишемо: в тім випадку, на тім місці, але можна писати й: в тому випадку, на

тому місці. Докладніше див. „Рідне Писання“ І § 151.

Непорозуміння (Р. Завадович). Пишете: „мені доводилось стрічати в виданнях, що виходять по той бік Збруча, такі речення: „Будьмо спати“ або „Будьмо сміятися“. Що це?“ Таких виразів не може бути, — це хіба прості помилки замість „будемо спати“, „будемо сміятись“. Одну таку форму знайшов і я в катеринославця В. Підмогильного („Проблема хліба“ 1930 р., Київ, ст. 118): „Будьмо ж учитись“. Російське: „Будемте учиться“ перекладаємо: будемо вчитись.

Наголос (М. Колодрубець). Говоримо й пишемо: вісті, бориславський. Про те, коли в прикметниках наголос падає на кінець слова, правила немає; тільки в словах на *-кий* (не *-ський*), коли вони двоскладові, наголос звичайно на кінці слова: гіркий, м'який, слизький і т. ін. Про *-овий* див. „Рідне Писання“ § 138.

Апостроф (М. Кулинич). Так, *ря* читаємо *ria*, а *р'я* читаємо *rja;* треба вимовляти тільки poriadok, а не porjadok. Дуже добре ви підмітили: „Трохи помічною стає мені мова мойого села, де вимовляють: поридок, але: пір'є; отже, там, де селяни вимовляють *й*, там „РМ“ по губних звуках ставить апострофа“. Справді так: апострофа ставимо замість *j*, бо такої букви нема в нашій азбуці (я = ja, є = je, ї = ji, ю = ju).

Новини з української мови.

Граматика Канадійської „Рідної Школи“. Третій рік невпинно працює „Рідна Мова“, давши понад сотню більших і менших граматичних статтей. Сотні осіб звертаються до „РМ“ за найрізнішими мовними виясненнями, а серед них і вчителі завжди запитують „Р. М.“ про свої біжучі потреби. І в цей час виходить у Канаді в Вінніпегу, наприкінці 1934 р., отака собі „граматичка“ для дітей: „Помічник до науки початків української мови в Рідних Школах“ А. Загарійчука, 86 ст. in 16⁰, ціна 40 ц., що мусить засоромити ціле наше канадійське вчительство... Книжечку видано „накладом Товариства Українська Рідна Школа в Канаді“.

Ця граматичка „Рідної Школи“ з того типу, що про них оце недавно писала львівська „Українська Школа“ (річник XIX ст. 16): це „просто глум над дидактикою XX. століття“. І тільки те, що книжечка вийшла під фірмою „Рідної Школи“ й може справді піти до школи, змушує нас сказати про неї гірке слово.

Нова Граматика „Рідної Школи“ нічого спільного не має ані з наукою, ані з мовознавством. Зо всього видно, що автор її в мовознавчих питаннях зовсім не розуміється. Ось послухайте, чого він навчає наймолодших дітей: „Склад се одна або більше букв, виголошений одним звуком“ ст. 12; „Середоточка (;) кладеться в середині подвійного речення“ 32; „Двоточка кладеться також в середині подвійного речення і означає більшу дивізію від середоточки“ 32; „Лінійка (—) означає придержані слова“ 33; „Самий висказ дійства називається дієіменник“ 59; „Приіменник се є слово, котре кладеться перед іменником або заіменником, щоби показати їх відношення до инших слів у реченню“ 61; „Українська мова складається з девятьох частей“ 44 і т. д., і т. д., — такою „наукою“ переповнена ціла книжечка...

Ось трохи зразків мови цієї Граматики: „Не роби голосу, як їш зупу“ 68, „На кінці кожного питання (автор хотів сказати: питального речення?) кладеться питальник“ 28, „Великі букви кладеться на початку речення“ 35, „Прикметники... беруть малу букву“ 36, „Назви днів і місяців беруть малу букву“ 36, „На початку кожного стишка поезії“ 35, „Кожній особі розкажи щось робити“ 26, „Привіти (цебто титули) в листі“ 40. 41 і т. ін. на кожній сторінці . . .

Автор зовсім не знає української літературної мови, й пише тільки говірково: блуд, вкучно, вчера, зелізниця, цвітка, заяці, слупи, тета, жиє, всюда, родичі (батьки), після взірця 14. 32, після вподоби 3, відтак, зелізо, всьо, Япан, Мороко, вчасно, него, кілько тобі літ 26. 55, д-ід-кі 61, пісоньку 19 (але чому ж тоді: містечко 72), трету, дорога вузька 25, єсли, єще, звізди, хоть, облаки і т. ін. на кожному кроці.

Місцеві форми скрізь: в уживанн*ю* 25, в читанн*ю* 32, у реченн*ю* 52, конев*и* 27, їде на кон*и* 17, хатн*их* 30, теперішн*ий* 57, стародавн*их* 72 і т. ін. Раз пише кур*ий* 20, а то знову кур*ей* 26, збіжа 20 — збіжжа 3(, обличче 71 і т. п., — все поплутане. Твір „Бондарівна“ переробляє на Боднарівна 35, переробляє навіть Шевченка на: „Над вишнями хрущі гудуть“ 45. Радить писати „нині“, а не „сьогодня“ 68. Пише Га*н*уся 27. 37. 56 (три рази, зам. Га*нн*уся), до дому (додому) і т. ін.

Автор не вважає за потрібне триматися академічної термінології, тепер загальноприйнятої, але вживає закапелкової: мужеський, женський, середний, протинок, точка, середоточка, лінійка (—), скобки, випадок (відмінок), котрого степення 49, числівники порядочні, „Напишіть ті самі числа порядочно“ 53 і т. п.

Автор радить назви народів писати з великої букви й додає до цього (у підручнику для дітей!) таке своє розумування: „Деякі наші письменники, йдучи слідом за московською граматикою (авторові й не сниться, що насправді було якраз навпаки!), пишуть назви народностей з малої букви. Так є нерозумно, бо йдучи за сим приміром, ми повинні писати з малої букви і назви країв, бо назву краю виводимо від людей (!). Де є Англійці там є Англія“ 36 . . . Чи автор розуміє, що пише?

Початкова Граматика мусить навчати дітей правильно ставити знаки розділові. Чого ж навчить ця книжечка, коли в ній на кожному кроці помилки проти розділових знаків (див. 8 помилок у „Ще не вмерла Україна“ на ст. 82), цебто, що сам автор не вміє ставити знаків розділових?

До книжечки додано й читанку („композиції“!). Думаєте, уривки з кращих наших письменників? Ні, найбільше з Мих. Кумки, а з Т. Шевченка... 4 рядочки на ст. 76 . . .

Цілу книжечку видрукувано черенками одної форми, а це з педагогічного погляду для школи недопустиме.

Українське мовознавство за останні 25 літ пильнує стати нарівні з мовознавством европейським. І ото такого часу „Рідна Школа“ відважується видавати книжечку для своїх же дітей, що не має навіть найменших ознак науковости... Коли б подібна „граматика“ вийшла була на сто літ давніше, то й тоді її засудили б за її неграмотність... Чи ж справді ця анекдотична „граматика“ піде до шкіл туманити голови нещасливим канадійським дітям? Пустити цю книжку до шкіл — це дати дітям камінь замість хліба, а саме вчительство покрити... великим соромом.

З книжечки видно, що автор її має педагогічну практику, але — щоб скласти граматику,— треба ж знати ще й мову... Іван Огієнко.

Мова наших видань.

Володимир Сосюра: **Війна війні**, пеан ДВУ, Харків, 1930 р. 20 ст. Сталеві вірші, розкішна мова, жахливий зміст. Зазначу: незлічні зграї 11, В нестримному потоці 14, Непереборного розгону 15, Надійно дивиться на нас 5, Снить про тихий дзвін 16, Життяні мрії 16, Прийдешнього на всьому знак 15 і т. ін.

Гарний давальний приналежности: Кінця і меж грозі нема цій 16, Гімн любові і свободі 20.

Пише тільки народ, щоб, од, а не: нарід, щоби, від. Ніколи не вживає польського „котрий“: Ждали раю, що обіцяли нам 11; У тій руці, що меч тримала 9. Днів минулих яд 12 (а не їдь). Працюють *ті* (а не ці), що вам моноклі повибивають 4.

Часом непорозуміння: І на груді (на грудях) почесний знак 8, це русизм. Від „зоря“ G^3 зір: У дзвоні зір 13, і зовсім непотрібно Сосюра вживає ще: Аж до зор 20, а навіть: Море зорів неозоре 5. Слова: юрба, мета звичайно множини не мають, а тут: Під крики юрб 7, У золотому сяйві мет 6. Від „кроква“ G^3 буде кроков, а не: У злоті крокв 13.

Часті відступлення від звичайного словоладу роблять мову штучною: Дрібні на плити ронять сльози 14, В яснім електрики вогні 6, У днів цвіту 6, Ми їх за днів минулих яд 12 і т. ін.

о. М. Когут: **Бесіда св. В В. до молодців про клясичну літературу,** 1934 р. 30 ст. Думаю, що бодай про заголовки наших праць мусимо дбати, щоб вони були конечно літературною мовою. Треба „юнак“, а не „молодець“, див. вище ст. 132.

Огляд мовних журналів.

LISTY FILOLOGICKÉ, Прага, рік 61, кн. 1-5. S. Petřik: Pžispěvky k fonologii věty a slovní skupiny 149-162, 258-281.

PORADNIK JĘZYKOWY, Варшава, 1934, ч. 9: St. Szober: Jak układać wyrazy w zdaniu polskiem. J. Rossowski: Czy. Ч. 10: St. Szober: Co to jest gramatyka i jaka jest jej rola w nauczaniu języka ojczystego. W. Doroszewski: O nauce języków obcych.

JĘZYK POLSKI, Краків, 1934, ч. 6: W. Taszycki: K. Nitsch, на 60 л. народження.

SLOVENSKÁ REČ, Св. Мартин, 1934, ч. 4: R. Uhlár: Tabul'ky k zapornemu genitívu v slovenčine. B. Letz: Složené slová v slovenčine.

НАШ JЕЗИК, Білгород, 1935, ч. 2: О jедном књижевном изговору. А. Белић: О нашој средњошколској граматици.

РОДНА РЕЧЬ, Софія, 1934, ч. 1. Ст. Шобер: Славистиката въ Полша. Т. Томовъ: Езикъ и стилъ. Ч. 2: А. Баланъ: Борба за езикъ. Г. Керемидчиевъ: За звуковата изразителност и звуковата живописъ.

NAŠE ŘEČ, Прага, 1934 ч. 10: Oberpfalcer: Mužský rod v knihach černych.

SLAVIA OCCIDENTALIS, Познань, 1933 р., т. XII, присвячений Проф. K. Nitsch, 60 л. народження. Wł. Kuraszkiewicz: O wymowie polskiego *e* długiego w XIV-XV w. 264-271 (на основі укр. грамот). S. Hrabec: Bibljografja prac naukowych K. Nitscha do końca r. 1933, ст. 354-369.

PRACE FILOLOGICZNE, Варшава, 1934, т. XVI, пам'яти А. Кринського. St. Szober: Bibljografja prac prof. A. Kryńskiego 325-345.

Дописи Прихильників рідної мови.

Ростемо! Молодь коедукаційної гімназії Р.Ш. в Яворові заснувала в себе „Гурток плекання рідної мови“. Сходини молоді відбулися при кінці жовтня 1934 р. На сходинах вибрано Управу гуртка й начеркнено план праці. З одушевленням прочитали члени Гуртка статтю проф. І. Огієнка п. з.: „Плекаймо свою літературну мову“ в „РМ“ ч. 11 з 1934 р., бо організація стала від самого початку на твердій основі й побачила перед собою ясну й велику ціль. Опікується Гуртком проф. В. Хомицький. Яворів. Д-р І. Велигорський.

Наша повинність. Перемиський тижневик „Наша Земля“ вмістив у ч. 3 за 27 січня 1935 р. таку статтю нашої письменниці.

„Два довгі роки минуло від хвилини, коли журнал „Рідна Мова“, присвячений плеканню літературної укр. мови, почав виходити у Варшаві, за вмілою редакцією нашого вченого Др. Огієнка. Скільки зусиль, скільки праці вложив шановний професор у своє діло, знають тільки ті, що бачили ту працю эблизька. А вся та праця прагне до одного: вщепити в наш народ заінтересування, защепити любов до рідного слова, бо тільки той, хто любить свою мову, буде старатись її вивчити зразково, щоб не посоромитися перед своїми й чужими.

Залюбки славимо героїв, що, керуючись ментом, наражують своє життя, й спалахнувши згорять, наче та іскорка, не залишаючи сліду. Не бачимо натомість тихих, витривалих працівників, що вперто й послідовно йдуть до світлої мети, не оглядаючись на сотні колод під ногами. »Справу видавництва „Рідної Мови“ уважаю спра-

вою національною й тому завжди буду турбуватися нею, хоч прийшлось би мені впасти на шляху!«... пише проф. Огієнко.

І справді „Рідна Мова“ бореться з великими матеріяльними перешкодами, бо громадянство не хоче вчитися своєї рідної мови, а ті, що вчаться, не платять передплати, хоч вона тільки 50 гр. місячно.

І так, діло людини в далекій чужині може внедовзі занепасти, якщо масовою передплатою не піддержимо його, не піддержимо своєї культури. Додам до цього, що це повинність наша!

Яр. Мандюкова.

„Рідна Мова“ в Галичині. Поволі але щораз більше, ми, галичани, звикаємо до „Рідної Мови“ та признаємо потребу єдности мови. Ми давно відчували потребу такого журналу. Ще тоді, коли появилася перша вістка, що буде виходити „Рідна Мова“, я зараз постановив передплачувати її. Як прийшло перше число, знайомий священик назвав мене божевільним, більшовиком і т. ін. А тепер уже не те. Кожне слово доказую науково: шостий, а не шестий, бо по шелесних і т. д. Тепер цей священик, як щось пише, все питається, чи писати так чи так. А я тішуся... Апострофа ми, галичани справді не розуміли. Священик казав: розриває слово, утруднює писати. Я допіру з 8 ч. (Почакова Граматика 28) вперше довідався, що інакше вимовляється *ря*, а інакше *р'я*, бо в нас все одно читають *rja*. Багато темних сторінок роз'яснив нам другий лист до Редакторів; шкода, що його раніш не помістили. Рожджалів, 27. XI. 1934. М. Кулинич.

„Словник місцевих слів“ безперечно має велику вартість через ясне ставлення того, що прийняла літературна мова, а що відкинула. Дотепер кожний сумнівався, та ніде було довідатися правди. „Словник“ став для мене статутом: то вільно, того не вільно. Ношу його все при собі. Одна хиба: багато слів бракує, а тому не знати, як їх писати. Коли б теперішнє видання розійшлося, тоді друге треба дати в побільшеному розмірі. 27. XI. 1934. Рожджалів, М. Кулинич.

„Рідне Слово“. Було б добре, якби Видавництво видало Початкову Граматику окремою книжечкою. 12. XI. Лючин, А. Шмань.

Словник укр. літературної мови дуже нам потрібний. Чи не пора б приступити до його видання? Берлін, 12. X. 1934. Б. Шемет.

P. S. Такий словник дуже потрібний і Редакція вже його має; але звідки взяти коштів на його видання? Ред.

Новорічні побажання. Бажаю Вам, щоб третій рік „Рідної Мови“ був щасливіший, і щоб журнал пробив вкінці лід байдужости бодай у чільнішої частини нашої суспільности! Не тратьте надії на краще майбутнє, не вгавайте у своїй праці й вірте в те, що число прихильників „Рідної Мови“ щораз зростатиме! 15. XII. 1934, Рунґури, О. Дучимінська.

Сердечно здоровлю усім гараздом Вас і видання. Дуже сподобалося мені ч. 1 за 1935 р. Дай Боже, щоб і всі були такі багаті змістом і цікаві темами. 12. I. 1935, Львів, Др. Іл. Свєнціцкий.

Українська мова в Канаді й Америці.

Тішуся, що Бог поклав Вам на серце рішучість виступити на захист рідного слова, його краси, сили та зросту. Закинений долею з сояшної В. України до Канади, я мав добру нагоду спостерігати небезпеку для української еміграції в Америці не тільки мовну... Від усього серця бажаю, щоб „Рідна Мова“ жила, росла й спричинилася до здійснення тих великих планів, що маєте. 4. I. 1935. Саскатун, Пастор Іван Кмета.

Вмію цінити „Рідну Мову“, бо люблю її понад усе. Я працюватиму для неї, скільки зможу. 12. I. 1935, Новий Йорк, Л. Годівський.

Читатиму „Рідну Мову“ аж до смерти. Читаю „Рідну Мову“ вже від року, і цей цінний журнал зробив на мене надзвичайно сильне й миле враження, і приніс мені велику користь за цей короткий час. І від себе я мушу висловити Вам свою глибоку пошану до Вашої такої цінної й корисної праці на народній ниві. А з журналом „Рідна Мова“ я розпрощаюсь хіба тоді, як умру. 20. XI. 1934, Cleveland, А. Красицька.

Навчаємось із „Рідної Мови“. Складаю Вам сердечну подяку за „Рідну Мову“, бо з її науки я багато скористав. 5. XII. 1934. Hamilton, Гр. Бучко.

За одну літературну мову. У двохтижневику „Канадійський Ранок“, що виходить у Вінніпегу, М. Карабут пише: „В американськім часопису »Свобода« недавно розпочато друкувати серію статтей під заголовком: „За одну літературну мову“. Я цілковито приєднуюсь до висловленої думки, а саме — необхідно завести одну літературну мову для українського народу. Це питання не так давно почали дебатувати як на американськім континенті, так і в Европі, а побуджуючим чинником до цього здається був місячник „Рідна Мова“, що його видає у Варшаві проф. І. Огієнко. Автор статтей у „Свободі“ для прикладу наводить уривки з різних українських часописів і рівночасно зазначує хиби, які ті часописи роблять“. Взорується „Свобода“ на старокраєвих виданнях. Що ж до часопису „Рідна Мова“, який виключно призначено для удосконалення української мови і який знаходиться під редакцією відомого фахівця проф. Огієнка, то про нього ми не бачимо в „Свободі“ жодної згадки, хіба лиш принагідно сказано, що не можна погодитись з професором Огієнком на всі сто відсотків“. Думаємо, що всякі змагання в напрямку вироблення одностайности мови треба завжди вітати й допомагати тим, хто до цього щиро береться. Якби ми мали хоч з десяток таких щирих працівників на полі удосконалення нашої мови, як проф. І. Огієнко, думаю, що справа одностайности мови моглаб уже далеко поступити вперед“.

P. S. На жаль, ми бачили тільки 11. статейку „Свободи“, тому своєї думки про всі ці статті сказати не можемо. Ми дуже раді, що „Свобода“ обома руками бере в „Рідної Мови“ та з „Словника місцевих слів“, — на те й пишемо, щоб

усі з того користалися. Добрий почин „Свободи“ сердечно вітаємо. Редакція.

Реальні побажання. Прошу прислати мені список передплатників у м. Саскатуні, а я назбираю Вам нових передплатників. Прийміть сердечне побажання якнайкращого збору на ниві праці „Рідної Мови“. 19. XII. 1934. Саскатун, М. Лубик.

Початкова Граматика української літературної мови.

Завдання 174. Пишемо: кривавий, христити, але: кров, хрест. Вияснiть, чому це так?

Завдання 175. Давнє сполучення ръ по українських говорах вимовляють найрізніше: *рі, ре, ро, ир, ер, ір* і т. ін., але найчастіше *ри*, напр.: к*рі*ниця, к*ре*ниця, к*ир*ниця, к*ер*ниця, к*ір*ниця, к*ри*ниця. Як у вас це вимовляють? Чому в літературній мові прийнято писати тільки *ри*?

Завдання 176. Підо впливом форми *хрест* кажемо часом *хрестити*, а підо впливом *кров* кажемо *кровавий*. Те явище, що змушує одну форму змінюватись підо впливом другої, звемо в граматиці аналóгією. Чому повстає аналогія?

52. Коли по шелесних пишемо *о*, а не *е*.

Вч*о*ра зве*чо*ра ч*о*тири ж*о*наті пож*о*вклі ч*о*ловіки несли пш*о*но для ш*о*сти дітей. С*ьо*годні ц*ьо*му вс*ьо*му кінець. Сл*ьо*зи ніколи не поможуть. Не май серця з л*ьо*ду. Ш*о*стий — ш*е*стеро, с*ьо*мий — семи, вчора — вечеряти. Вчера — вчора, жена — жона, человѣкъ — чоловік.

Перерахуйте шелесні звуки. Вдавнину шелесні *ж ч ш щ дз дж* були м’які, а які вони тепер (див. виклад 35)? Вдавнину по шелесних писали *е*, а як пишемо тепер? Перед яким складом пишемо *о*, перед яким *е*? Який склад звемо твердим чи м’яким? Що пишемо по шелеснім на самім кінці слова?

По шелесних *ж ч ш щ* **перед твердим складом часто пишемо** *о*, **а не** *е*: жолудь, жорна, вчора, чого, шостий, пшоно, щока. Твердий склад — це склад, що має голосний *а, о, у*; склад з *і, ю, я, е, є* вважається за м‘який.

Але перед м‘яким складом і на кінці слів пишемо *е*, **а не** *о*: шестеро, женеш, душею, чернець, ближче, гаряче.

Так само часом пишемо *ьо* або *е* по м‘яких приголосних *д з л н с т ц*: сльози, льоду, сьомий, цього, всього, до нього, сьогодні.

Завдання 177. Спишіть оці слова, і запам’ятайте, як їх писати.

Жовтий, бджола, жорстокий, чоло, чого, звечора, вчора, пшоно, шостий, шовковий, грошовий, жонатий, чоловік, чотири, жорна.

Поясніть, чому в цих словах треба писати по шелесних *о*, а не *е*? Запам‘ятайте, що в літературній мові нема слів: вчера, шестий, четири.

Завдання 178. Вдавнину були звуки: ы — наше *и*, та и — наше *і*; з бігом часу давні ы та и перетворилися в нашій мові на один звук *и*. Склад із давнім и (не ы) вважається ще й тепер за м’який, а тому перед таким складом пишемо *е*, а не *о* по шелесних. Знаючи це, поясніть, чому пишемо: пшениця, женитись, черниці, шести, щетина, але: пшоно, жона, чорний, шостий?

Завдання 179. Спишіть оці слова, і запам’ятайте, як їх пишемо:

Сльоза, на льоду, польовий, сьомий, цього, всього, до нього, цьому, всьому, на ньому, сьогодні, все, дьоготь.

Чому пишемо так? Запам’ятайте, що в літературній мові нема слів: семий, слеза, леду, цего, всего, до него, цему, всему, на нему, сегодня, всьо.

53. Зміна приголосних *г, к, х* на шелесні й свистові.

Но*г*а — ні*ж*ка, ножька, ні*ж*енька, но*ж*ище.

Ру*к*а — ру*ч*ка, ржчька, ру*ч*енька, ру*ч*ище.

Му*х*а — му*ш*ка, мушька, му*ш*енька, му*ш*ище.

Курка — курча, курчѧ, kurczę.

Перед якими тільки голосними задньопіднебінні *г, к, х* змінюються на шелесні *ж, ч, ш*? Коли відбулася ця зміна? Коли *г, к, х* змінююю-

ються на свистові? Перед чим в слові *ручка*, *курча* звук *к* змінився на *ч*?

> В глибоку давнину задньопіднебінні звуки **г, к, х** перед передньорядними зм'якчальними **є, и, ь, ѧ** змінилися на шелесні **ж, ч, ш:** но*г*а — ні*ж*ка — но*ж*ище, ру*к*а — ру*ч*ка, муха — му*ш*ка. Коли ж **г, к, х** стоять на кінці слова перед **і** (ѣ), то змінюються на свистові **з, ц, с:** на нозі, в руці, цій мусі.

Завдання 180. Стародавній глухий ь був передньорядний зм'якшальний голосний, цебто змінював *г, к, х* на *ж, ч, ш*. З бігом часу ь заник, але змінена приголосна позосталася. Напр.: нога — ножька, рѫка — рѫчька, муха — мушька. Так само: богъ — божьство, пророкъ — пророчьство, врагъ — вражій, плакати — плачь, страхъ — страшьнъ. Перепишіть ці слова по-сучасному.

Завдання 181. Стародавній носовий ѧ був передньорядний зм'якшальний голосний, цебто змінював *г, к, х* на *ж, ч, ш*, а сам по них змінився на *а*. Напр.: сухый — сушѧть, грѣхъ — грѣшѧть, крикъ — кричѧть, отрокъ — отрочѧ. Перепишіть ці слова по-сучасному.

Завдання 182. На кінці слова перед *і*, що походить із давнього ѣ, *г, к, х* міняються на *з, ц, с*. Напишіть 12 прикладів на цю зміну.

Завдання 183. Змініть оці слова так, щоб у них *г, к, х* змінилися на *ж, ч, ш*: ворог, поріг, дрюк, вовк, муха, порох.

Завдання 184. Найдіть корінь ось у цих словах: вражий, свашин, вовчий, друже, горошина, Запоріжжя, козаче, індича.

Перед якими голосними *г, к, х* міняються на шелесні?

Завдання 185. Перепишіть і запам'ятайте оце.

По-літературному треба ось так говорити й писати, а не так, як у дужках (): листопа́д (падолист), червоніти (паленіти), панувати (царити), перший (первший), позавчо́ра (передучера, оноді), передплатник (переплатник), опра́ва або палітýрки (переплет), середній (пересічний), грім (перун), варе́ники (пироги), лист (письмо), пісенька (пісонька), перемога (побіда), потушити (погасити), по́хорон (погреб), потопта́ти (подоптати), попро́бувати (покушати).

54. Уподібнення приголосних.

Запоро*жц*і, до*чц*і, кві*тц*і, о*тц*я, бере*шс*я, беру*тьс*я, моро*чс*я, про*сь*ба, боро*ть*ба, жер*д*ка, о*тж*е, ра*д* собі, ду*жк*а — ду*жо*к, про*сь*ба — про*си*ти, боро*ть*ба — боро*ти*сь.

Що таке група приголосних? Що таке приголосні непро́різні? Коли приголосні бувають непро́різні, а коли про́різні? Що таке уподібнення приголосних? Які бувають уподібнення? Перерахуйте приголосні дзвінки і їхні глухі. Коли приголосний непро́різний, то як довідатися, який звук треба писати? Коли пишемо *чн*, а коли *шн*?

> Приголосні звуки вимовляються не однаково голосно, тому вони діляться на дзвінкі та глухі (див. виклад 21). Кожний дзвінкий має свій глухий:
>
> *Дзвінкі:* б в г ґ д ж з дз дж
> *Глухі:* п ф х к т ш с ц ч
>
> Приголосний звук, збігаючись із приголосним, звичайно уподібнюється йому по звучності, по якості та по м'якості. Така зміна приголосних зветься **уподібненням** їх. Уподібнення повстає з прагнення мови до найлегшої й найпростішої вимови та від будови органів мови. В групі приголосних уподібнюється звичайно звук перший другому.
>
> Українська мова любить сполучення приголосних звуків тільки однакових: дзвінких із дзвінкими, глухих із глухими, шелесних із шелесними, свистових із свистовими, твердих із твердими, м'яких із м'якими, тому перший приголосний в групі їх стає таким, яким є другий.

Від Редакції й Адміністрації.

„Фонд Рідної Мови". Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови": о. Митрат П. Відибіда 14 зл., Ос. Марків 10, Ю. Гудзій 3·70, Ол. Ярмолюк 3, Інж. К. Думанський 2, Йос. Іжицький 2, В. Дитель 1, В. Словишинський 1, В. Грицин 1, О. Остапчук 1, Я. Гопківна 1, С. Винницький 1.
А разом — 40·70 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови" широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подаємо в дальшому числі.

Шукаємо видавця на оці праці Проф. Др. Івана Огієнка: 1) Складня української мови, 2) Шевченкова мова, 3) Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови, 4) Граматично-стилістичний словник української літературної мови, 5) Милозвучність (гнучкість) української мови і 6) Сучасна українська літературна мова, мова М. Рильського.

Виправлення рукописів. Редакція „Рідної Мови" приймає замовлення виправляти рукописи для друку. Виконання якнайшвидше. Приймемо мовне керівництво виданням.

Боржники „Рідної Мови", перечитайте відозву до вас вище, ч. 1 на ст. 31-34.

Другий річник „Рідної Мови", ч. ч. 13-24 у мистецькій оправі з англійського полотна, з золотими написами на блакитному полі, тільки 7·50 зл. з пересилкою. Перший річник (без 2 і 3 чисел) 5 зл., другий неоправлений 6 зл.

Оправа для „Рідної Мови" 1934 р. Замовляйте завчасу оправу на „Р. М." 1934 р., а то знову багатьом забракне її. Мистецька оправа з англійського синього полотна, з золотими написами. Ціна 1 зл. з пересилкою. Хто замовить, тому пришлемо з 4(28)-м числом „Р. М."

„Рідне Писання" Проф. І. Огієнка подає повний український правопис і основи літературної мови. Хто хоче ґрунтовно знати свою літературну мову, той мусить мати й знати цю книжку. 147 ст., ціна 1 зл. з пересилкою; в мистецькій оправі 1·50 зл.

„Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних" Проф. І. Огієнка — це необхідний довідник для кожного, хто хоче знати свою літературну мову. Без цього Словника не обійдетесь при праці. 156 ст., ціна 1·50 зл. з пересилкою; у мистецькій оправі 2 зл.

„Як писати для широких мас" Проф. І. Огієнка — необхідна книжка кожному, хто тільки пише чи хоче писати. 24 ст., 30 гр. з пересилкою.

Листування. М. Кулинич, Рожджалів: числа 19, 20 і 21 „РМ" вислано Вам своєчасно. — „Сільський Господар", „Новий Час", „Наш Лемко" й ін. часописи: Всі числа „РМ" висилаємо Вам пильно й своєчасно. — о. М. Вондоловський, Мости: Заплатили цілорічну передплату, але числа вертаються з дописою: adresat odmówił przyjęcia. — С. Білий, Бортники: Скаржитесь, що не посилаємо Вам „РМ", — усі числа вертаються з дописою: adresat nieznany.

Нові книжки, прислані до Редакції. „Науковый Зборник Т-ва „Просвѣта" в Ужгородѣ за 1933-34. рôк", р. X, 217 ст.—„Arhiva", орган Іст.-філ. Т-ва в Яссах, кн. 3-4 за 1934 р. — „За Державність", матеріали до Історії Війська Українського", т. 3-4, 1932-3.—Г. Омельченко: Е. Бенеш, 1934. — Е. Бенеш: Промова про підкарпатський проблем і його відношення до Чехословацької Республіки, 1934, 60 ст. — М. Тележинський: Волинські українські народні пісні на мішані хори, 1934, 15 ст. — Провідник до українських фірм та інституцій в краю і закордоном, ч. І. на 1935 р., 192 ст. — М. Угрин: Укр. ґімназія „Рідної Школи" в Рогатині, 1934, 48 ст.; Живець Черче. — Катехізм або наука засад віри Євангельсько-реформованої Церкви, 1934, 49 ст. — о. М. Кравчук: З нами Бог, евангельські читання від Благовіщення до Водохрещів, 1935, 40 ст., Л. — С. Калинець: Сміх і правда, т. І, 160 ст., Л. — Календарі на 1935 р.: „Червоної Калини", Ужгородської „Просвіти", „Укр. Хлібороба" в Бразилії, Укр. Робітничого Союза в Америці, „Точила" в Вінніпеґу. Книгозбірня „Вістника": Мусоліні, Володар, Й. Геррес, Гітлер. — А. Чайковський: Полковник Михайло Кричевский, історична повість із XVII в., Л. 1935, 187 ст. 1·90 зл. — Ю. А. Яворский: Материалы для истории старинной литературы в Подкарпат. Руси, 1934, Прага, 345 ст.

 — Адреса „Рідної Мови": Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Європі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник І (без 2 і 3 чисел) 5 зл.; річник II — 6 зл., оправл. 7·50 зл.

Відповідальний Редактор *Д. Грималo-Оідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.